

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

На правах рукопису

МОСЕЙЧУК ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСІЙОВИЧ

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма «Освітні, педагогічні науки»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

БЄЛКІНА-КОВАЛЬЧУК

ОЛЕНА ВІТАЛІЇВНА,

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Чернета С.Ю.

АНОТАЦІЯ

Мосейчук О. Формування моральної культури студентської молоді. – Рукопис.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2025.

Визначено сутність моральної культури студентської молоді як інтегративної якості особистості, що характеризується високим рівнем засвоєння моральних цінностей суспільства, здатністю до етичної рефлексії та саморегуляції поведінки, готовністю до морально відповідальної професійної діяльності. Обґрунтовано п'ять критеріїв сформованості моральної культури: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний, рефлексивно-регулятивний та комунікативний з відповідними показниками та рівнями розвитку. Проведено емпіричне дослідження стану сформованості моральної культури студентів, яке виявило неоднорідність розвитку різних компонентів з домінуванням емоційно-ціннісного над поведінково-діялісним критерієм.

Розроблено та апробовано тренінгову програму, підбрано діагностичний інструментарій для оцінки рівнів сформованості моральної культури, обґрунтовано організаційно-педагогічні умови її ефективного формування в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Ключові слова: моральна культура, студентська молоді, ціннісні орієнтації, емоційний інтелект, комунікативний контроль, морально відповідальна поведінка, тренінгова програма, організаційно-педагогічні умови.

Summary

Moseychuk O. Formation of moral culture of student youth – Manuscript.

Working research to obtain a Master's degree in a specialty 011 – Educational, pedagogical sciences. – Lesya Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2025.

The essence of the moral culture of student youth as an integrative quality of personality has been determined, which is characterized by a high level of assimilation of moral values of society, the ability to ethical reflection and self-regulation of behaviour, and readiness for morally responsible professional activity.

Five criteria for the formation of moral culture have been substantiated: cognitive, emotional-value, behavioral-activity, reflexive-regulatory and communicative with appropriate indicators and levels of development. An empirical study of the formation state of the moral culture of student youth has been conducted, which revealed the development heterogeneity of various components with the dominance of the emotional-value over the behavioral-activity criterion.

The training program has been developed and tested, diagnostic tools have been selected to assess the levels of moral culture formation, the organizational and pedagogical conditions for its effective formation in the educational process of higher education institutions have been substantiated.

Keywords: moral culture, student youth, value orientations, emotional intelligence, communicative control, morally responsible behavior, training program, organizational and pedagogical conditions.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	9
1.1. Сутність поняття моральна культура студентської молоді	9
1.2. Особливості формування моральної культури у студентському віці	15
1.3. Критерії, показники та рівні сформованості моральної культури студентської молоді	24
РОЗДІЛ II. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	34
2.1. Дослідження стану сформованості моральної культури студентської молоді	34
2.2. Аналіз змістово-процесуального забезпечення формування моральної культури студентської молоді	47
2.3. Організаційно-педагогічні умови формування моральної культури студентської молоді	55
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибинними трансформаційними процесами, що охоплюють усі сфери життєдіяльності, включаючи духовно-моральний вимір. В умовах глобалізації, інформатизації та посилення впливу цифрових медіа відбувається переоцінка традиційних ціннісних систем, розмивання морально-етичних орієнтирів та зростання невизначеності у сфері моральних цінностей, що особливо гостро позначається на світогляді молодого покоління українців.

Студентський вік як особливий період становлення особистості характеризується інтенсивним формуванням самосвідомості, кристалізацією системи ціннісних орієнтацій, активним морально-етичним самовизначенням та пошуком життєвих смислів. У цей час відбувається професійне становлення майбутнього фахівця паралельно з формуванням його моральної культури як інтегративної якості, що визначає здатність особистості до морально вмотивованої поведінки, етичної рефлексії та гуманістичної взаємодії з оточенням.

Особливої актуальності проблема формування моральної культури студентської молоді набуває в умовах сучасних викликів українського суспільства: військової агресії, економічної нестабільності, трансформації традиційних моральних цінностей, поширення споживацьких настроїв та комерціалізації міжособистісних відносин. Такі тенденції визначають потребу у розробці ефективних стратегій формування моральної культури студентів як майбутньої інтелектуальної еліти нації, від духовно-моральних орієнтирів якої значною мірою залежатиме подальша розбудова української держави.

Концептуальною основою даного дослідження в аспектах теоретичного осмислення сутності моральної культури особистості стали наукові праці вітчизняних дослідників: І. Беха (духовно-моральний розвиток особистості), О. Будника (теоретико-методичні засади професійної підготовки), Г. Васяновича (морально-правова відповідальність особистості), О. Грицюти (виховання

моральних цінностей), І. Зязюна (філософія освіти та виховання), С. Романюка (виховання моральної культури). В. Сухомлинського (формування морально-етичних цінностей), М. Шипка (психологічні чинники розвитку етичної свідомості). Особливості морального виховання студентської молоді в умовах закладу вищої освіти проаналізовані К. Латишевською, В. Петляєвою, А. Ратушинською, Л. Хоружою. Вивченню аксіологічних аспектів формування особистості студента присвячені дослідження Р. Вдовиченко, В. Дуб, Н. Михальченко, Н. Павлик, В. Бобрицької та інших.

Мета дослідження: розробити тренінгову програму формування моральної культури студентської молоді («Моральні орієнтири – формування культури особистості сучасного студента»).

Для досягнення мети визначені наступні **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до розуміння сутності моральної культури особистості та розкрити психолого-педагогічні особливості формування моральної культури у студентському віці.
2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості моральної культури студентської молоді.
3. Діагностувати реальний стан сформованості моральної культури студентів.
4. Проаналізувати зміст, форми та методи формування моральної культури студентської молоді в сучасній освітній практиці.
5. Обґрунтувати та розробити організаційно-педагогічні умови формування моральної культури студентської молоді.

Об'єкт дослідження: моральна культура студентської молоді

Предмет дослідження: змістово-процесуальне забезпечення формування моральної культури студентської молоді в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз філософської, культурологічної, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури з проблеми дослідження; порівняння, систематизація та узагальнення теоретичних

підходів до розуміння сутності моральної культури особистості; моделювання процесу формування моральної культури студентської молоді; *емпіричні* – анкетування засобами авторського опитувальника, опитування засобами психодіагностичних методик: діагностики ціннісних орієнтацій М. Рокича, тесту емоційного інтелекту Н. Холла, методики комунікативного контролю М. Шнайдера та авторської анкети для виявлення ефективності організаційно-педагогічних умов формування моральної культури студентської молоді; *статистичні* – кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження, методи математичної статистики для перевірки достовірності отриманих результатів (коефіцієнт кореляції Пірсона).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов формування моральної культури студентської молоді в освітньому середовищі закладу вищої освіти; уточнено сутність поняття «моральна культура студентської молоді», визначено її структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості; подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо психолого-педагогічних особливостей формування моральної культури у студентському віці, систематизовано наукові підходи до розуміння процесу формування моральної культури в контексті сучасних освітніх парадигм.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні в освітній процес діагностичного інструментарію для визначення рівнів сформованості моральної культури студентської молоді; створенні та апробації програми формування моральної культури студентів; підготовці методичних рекомендацій для викладачів і кураторів академічних груп щодо оптимізації процесу морального виховання студентської молоді. Результати дослідження можуть бути використані в процесі викладання дисциплін з педагогіки та психології вищої школи, а також при розробці стратегій виховної роботи в закладах вищої освіти.

Апробація отриманих результатів. Основні положення та результати дослідження були оприлюднені на XVI Міжнародній науково-практичній

конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (14 травня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладені у тезах: Мосейчук Олександр Ціннісні орієнтації в структурі моральної культури сучасної студентської молоді // Педагогіка : зб. наук. пр. : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (14 травня 2025 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін.. Луцьк, 2025. 188 с. С. 113-116.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 51 найменувань та додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Сутність поняття моральна культура студентської молоді

Розуміння сутності моральної культури студентської молоді вимагає комплексного підходу, оскільки це поняття існує на перетині таких фундаментальних категорій як «мораль», «культура», «цінності» та «особистісний розвиток». Моральна культура є Важливим компонентом духовного світу особистості, що визначає характер її відносин з оточенням та впливає на професійне становлення майбутнього фахівця.

Наукові дослідження І. Бега [2], В. Сухомлинського [43], Г. Васяновича [10], І. Зязюна [20] свідчать, що поняття «моральна культура» є комплексним і за своїм змістом значно ширше від поняття «мораль». Більшість сучасних дослідників М. Бліхар [4], О. Гришота [12], С. Гуров [13], В. Лаппо [22], Т. Некіз [28], Н. Тушніцький [45], Н. Олександрко [29], В. Петляєва [31], О. Продан [34], О. Слободянюк [39], М. Шипко [50] трактують моральну культуру як комплексний синтез групових етичних норм і ціннісних орієнтацій, що визначально впливає на духовне становлення молоді особистості. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського моральна культура тлумачиться як єдність культурних та моральних феноменів, рівень якої визначається глибиною інтеріоризації моральних цінностей та спрямованістю індивіда на задоволення потреб інших [30, с. 119].

Якщо морально сформована особистість здатна усвідомлено дотримуватися етичних норм і розуміти свій взаємозв'язок із суспільством, то людина з високим рівнем моральної культури відзначається здатністю тонко відчувати прояви морального дискомфорту інших людей. У концепції Н. Тушніцького моральна культура постає як поліструктурне утворення, що інтегрує когнітивний, емоційний, мотиваційний та діяльнісний компоненти,

функціонуючи в постійній взаємодії з суспільними процесами та віддзеркалюючи їх духовно-ціннісний потенціал [45, с. 120-121].

Моральна культура особистості – це процес і результат засвоєння та реалізації індивідом морально-етичних норм, принципів і категорій на рівні стійких внутрішніх переконань, що органічно втілюються в поведінкових моделях. Концептуальне поле моральної культури тісно корелює з категоріями «мораль» і «моральність», які виявляють значну семантичну спорідненість. Історично перше теоретичне розмежування цих понять запропонував В. Гегель, розглядаючи мораль як суб'єктивну категорію поведінкових конструктів, а моральність – як практичну реалізацію етичних принципів у сімейному, громадянському та державному вимірах соціального буття [32, с. 153].

Структурно-функціональною основою моральної культури виступає мораль як специфічний регулятор соціальної поведінки, особлива форма суспільної свідомості та тип міжособистісних взаємин. Змістовими елементами моралі виступають поведінкові норми, аксіологічні уявлення про добро і зло, етичні чесноти та їх антиподи, що в сукупності забезпечують механізми трансляції, інтерналізації та еволюції моральних цінностей, формуючи ціннісно-смыслову матрицю особистості [45, с. 120]. У цьому сенсі моральна культура є фундаментальним поняттям у сфері формування цінностей, яке «можна визначити як спосіб засвоєння, передачі й розвитку моральних цінностей» [45, с. 126]. Отже, мораль функціонує переважно у суспільній площині, тоді як моральність характеризується індивідуальною спрямованістю, конкретизуючись у поведінці окремої особистості [37, с. 312].

К. Неборак у цьому контексті окреслює поняття «*моральна свідомість*» як специфічний вид індивідуальної та суспільної свідомості, зорієнтований на осмислення ціннісного аспекту міжособистісних взаємин та діяльності в контексті домінуючих соціальних морально-етичних норм і принципів. У структурі культури моральної свідомості дослідниця виділяє два взаємопов'язаних компоненти: культуру етичного мислення та культуру моральних почуттів. Визначальним джерелом культурного потенціалу моральної

свідомості виступає етичне мислення, якість якого визначається оптимальністю прийняття моральних рішень та конструктивним вирішенням етичних дилем [27, с. 249].

Г. Васянович спирається у своїх дослідженнях на праці Івана Огієнка щодо моральної культури, категорії «культура» і «мораль» та їх діалектичних взаємозв'язків. На думку видатного вченого, культура являє собою динамічний потік аксіологічних орієнтирів у соціальному просторі, відбувається селекція культурних надбань: найцінніші елементи зберігаються і трансформуються, інші втрачають актуальність внаслідок динамічних процесів культурної спадкоємності. Поняття «духовна культура» в інтерпретації Івана Огієнка охоплює «... інтелектуальний стан народу, розвиток всенародного розуму: його науки, віри, переконань, звичаїв, етики тощо» [10, с. 159].

Згідно з концепцією І. Зязюна, культура як всеохоплюючий феномен об'єднує суспільні здобутки на певному етапі розвитку, функціонуючи на засадах взаємодоповнення і здатності до внутрішнього розвитку. Така природа культури потребує створення суспільного устрою, орієнтованого на планомірний розвиток індивідуальності кожної людини, що сприятиме зміцненню єдності в межах груп та поміж ними, а також покращенню якості співпраці [20, с. 231].

У психолого-педагогічній літературі наявні різноманітні підходи до визначення сутності моральної культури особистості. Г. Васянович розглядає моральну культуру як синтетичну єдність двох соціальних феноменів: моралі та культури, наголошуючи на її відображенні ступеня морального розвитку особистості та її здатності до творчої самореалізації в руслі прогресивних суспільних ідеалів [8, с. 9]. Н. Павлик пропонує розглядати морально-етичну культуру як систему рефлексивного відтворення моральних вимог, що виконує регулятивну функцію поведінки та визначає здатність до морального вибору та етично зорієнтованих міжособистісних відносин [30, с. 119].

В. Бобрицька зосереджує увагу на тому, що паралельно з традиційними етичними цінностями (совість, гідність, повага, працелюбність) в умовах сучасного українського соціуму зростає значущість цінностей громадянського

спрямування, насамперед – формування громадянської, національної та культурної ідентичності [5, с. 8–10]. Громадянські цінності трактуються як комплекс явищ, процесів і норм буття, утвердження яких має пріоритетне значення для розвитку громадянського суспільства: відданість загальнолюдським ціннісним орієнтирам, ідеалам свободи, багаторівнева відповідальність (перед собою, сім'єю, соціумом), послідовне впровадження демократичних принципів суспільного розвитку, конструювання правової держави та громадянського суспільства [26, с. 228].

У дослідженнях І. Беха, присвячених моральному розвитку особистості, наголошується, що моральна культура передбачає когнітивне опанування етичних норм та їх інтеграцію, трансформацію в особистісні переконання та мотиваційні чинники діяльності. «Особистість перетворюється на повноцінну культурну людину (тобто людину, яка живе за морально-духовними принципами), коли вона стає суб'єктом культури», – зазначає вчений [2, с. 40].

Таким чином, проблематика моральної культури знаходиться на міждисциплінарному перетині етичної теорії та культурологічної парадигми. У сучасному науковому дискурсі сформувався два провідні підходи до інтерпретації сутності поняття «моральна культура»: перший базується на аналізі родового поняття «культура», другий – на дослідженні видового поняття «моральність».

В. Петляєва розглядає питання виховання моральної культури як завдання розкриття людських якостей особистості, зміцнення її духовності, утвердження цінностей гуманізму, формування гуманістично орієнтованої свідомості та знань. Моральна культура акумулює в собі універсальні людські цінності та моральні ідеали, властиві конкретному народу, демонструючи ступінь цивілізаційного прогресу в певну історичну епоху [32, с. 152].

Студентський вік має особливе значення у послідовному та тривалому процесі формування моральної й естетичної культури особистості, що конкретизує потребу системної організації морально-естетичного виховання у

зкладах вищої освіти, а розробка чітких критеріїв та дослідження рівнів морального розвитку майбутніх педагогів суттєво підвищує ефективність цього процесу [32, с. 154]. За Н. Олексієнко моральна культура студента закладу вищої освіти інтерпретується як результат цілісного морального розвитку, що охоплює різні компоненти (моральну свідомість, культуру міжособистісної комунікації, етичність взаємин, сформованість моральних якостей) та характеризує рівень моральної зрілості майбутнього професіонала у процесі виконання професійних обов'язків та під час взаємодії з іншими учасниками професійної діяльності [29, с. 6].

Кардинальні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, як зазначає М. Бліхар, актуалізували питання моральності, етичного самовдосконалення, розвитку моральної культури та духовно-ціннісних орієнтацій. Студентська молодь у цьому контексті виступає не пасивним об'єктом впливу, а активним суб'єктом соціальних перетворень, ініціатором та каталізатором суспільних змін, що породжує комплекс дослідницьких завдань, пов'язаних з виявленням механізмів, факторів та умов, що визначають формування моральної культури молодого покоління [4, с. 16]. У світлі цих тенденцій заклади вищої освіти повинні функціонувати як соціальні інституції, що реалізують випереджальну стратегію у становленні особистості молодої людини, конструюванні її світоглядних орієнтирів та розвитку здатності до самореалізації на фундаменті духовно-моральних цінностей [22, с. 3]

А. Ратушинська, досліджуючи психолого-педагогічний супровід професійної підготовки студентів, запроваджує інноваційні поняття «етичний імунітет» та «естетичний імунітет». Етичний імунітет розглядається як інтегративна особистісна характеристика, що забезпечує стійкість перед деструктивними моральними впливами у різних соціальних контекстах, адаптивність реагування на динамічні зміни соціальної ситуації, здатність мобілізувати внутрішні духовні ресурси для протистояння матеріальним спокусам та світоглядним маніпуляціям. Естетичний імунітет характеризується як специфічне духовне новоутворення особистості, що проявляється у здатності

диференціювати гармонію від дисгармонії, цілісність від хаотичності як у мистецьких явищах, так і в людських проявах [36, с. 121].

На думку І. Беґа, прагнучи удосконалити виховний процес для духовно-морального становлення молоді людини, дослідники насамперед зосереджуються на фундаментальних гуманістичних цінностях та пошуку дієвих способів їх формування. Проте наявність таких методів ще не гарантує виховання цілісної та гармонійної особистості. Для успішної інтеграції в суспільство людина повинна мати розвинуті морально-вольові риси характеру, адже саме вони «чутливо реагують на всі життєві нюанси, дозволяючи особистості повністю триматися основного духовно-світоглядного орієнтиру» [1, с. 56]. Е. Помиткін наголошує на тому, що духовно-особистісний підхід варто тлумачити як комплекс концептуальних поглядів, моделей, принципів та методів, що забезпечують «більш об'єктивне розуміння особистості у процесі актуалізації і розвитку духовного потенціалу» [33, с. 32].

Структурними компонентами моральної культури як інтегративної характеристики особистості виступають [37, с. 313-314]:

- сформованість системи моральних потреб, почуттів, орієнтацій (здатність сприймати прекрасне);
- стійка моральна позиція майбутнього фахівця щодо етичних цінностей, міжособистісних взаємин та власного місця в соціальній структурі (комплекс моральних якостей і вчинків, що відповідають суспільним етичним нормам);
- розвиненість практичних етичних умінь і навичок, закріплених у досвіді моральної поведінки (дотримання етичного кодексу в комунікації, навички моральної діяльності, здійснення просоціальних вчинків);
- актуалізація совісті та обов'язку в професійній діяльності та усвідомленість моральних переконань (почуття власної гідності, справедливості, застосування етичних норм, сформованість морально-ціннісних орієнтацій).

У цьому контексті моральна культура студентської молоді може бути визначена як інтегративна якість особистості, що характеризується високим рівнем засвоєння моральних цінностей суспільства, здатністю до етичної

рефлексії та саморегуляції поведінки, а також готовністю до морально відповідальної професійної діяльності.

На формування моральної культури студентської молоді впливають різні фактори, серед яких особливе місце належить освітньому середовищу закладу вищої освіти. Саме у процесі навчання та виховання відбувається цілеспрямований вплив на розвиток моральної свідомості, почуттів та поведінки майбутніх фахівців.

Отже, узагальнюючи різні підходи до розуміння сутності моральної культури студентської молоді, можна визначити її як інтегративну якість особистості, що характеризується високим рівнем засвоєння моральних цінностей суспільства, здатністю до етичної рефлексії та саморегуляції поведінки, а також готовністю до морально відповідальної професійної діяльності. Формування моральної культури студентів є важливим завданням системи вищої освіти, оскільки від рівня моральної свідомості та поведінки майбутніх фахівців значною мірою залежить духовний розвиток суспільства в цілому.

1.2. Особливості формування моральної культури у студентському віці

Студентський вік є особливим періодом у житті людини, що характеризується не тільки здобуттям професійних знань і навичок, а також активним формуванням світогляду, моральних переконань та ціннісних орієнтацій. Саме в цей час відбувається становлення особистості як суб'єкта професійної діяльності та громадянина, здатного до моральної рефлексії та етично відповідальної поведінки.

Л. Жданюк характеризує студентство як соціальну групу, що об'єднує молодих людей, зайнятих спільною навчально-професійною діяльністю, спрямованою на здобуття спеціалізованої освіти, які мають спільні цілі й мотиваційні чинники, перебувають у відносно гомогенному віковому діапазоні

(18-25 років), характеризуються приблизно однаковим освітнім рівнем та темпорально обмеженим статусом (у середньому 5 років) [19, с. 30]. У цьому віковому періоді відбувається кристалізація індивідуального стилю діяльності, завершується формування ключових психічних функцій, стабілізуються особистісні характеристики.

С. Діхтяренко та Я. Ременюк розглядають студентський вік як період людського життя, коли відбувається динамічний розвиток моральних та естетичних почуттів, кристалізація характерологічних рис та опанування повним спектром соціальних ролей дорослої особистості, «з виробленням власного світогляду та системи цінностей, із визначенням та усвідомленням власної самобутності й унікальності, з особистісним і професійним самовизначенням» [16, с. 38].

Студентський вік, як зазначає Л. Мухіна створює оптимальні передумови для ціннісного самовизначення та розвитку моральної культури завдяки динамічній взаємодії з освітнім та соціальним середовищем. У цей життєвий період молода людина освоює нові соціальні функції, набуває більшої автономності та відповідальності, відбувається активне структурування світогляду та моральної свідомості. Саме в цьому віковому діапазоні відбувається глибинне усвідомлення власної соціальної місії, пошук життєвого призначення, що часто супроводжується внутрішніми суперечностями та амбівалентністю щодо власних устремлінь [25, с. 66]. Водночас осмислення таких концептів як «моральна культура», «духовний розвиток», «ціннісна система» та «ціннісні орієнтири» створює необхідне підґрунтя для формування професійно-етичної матриці студентської молоді [45, с. 96].

В умовах суспільних перетворень українського соціуму моральна культура студентської молоді зазнає істотних трансформацій. Дослідження Р. Вдовиченко та Н. Михальченко фіксують у ціннісно-смысловій сфері сучасного студентства тенденцію до посилення індивідуалістичних та прагматичних аксіологічних орієнтирів, пов'язаних з особистісним успіхом та матеріальним благополуччям,

при одночасному зниженні аксіологічної валентності духовних та колективістських цінностей [11, с. 49].

Аналізуючи соціальну ситуацію розвитку особистості студентського віку, необхідно виокремити ключові аспекти, пов'язані з необхідністю професійної підготовки та перспективами майбутньої фахової діяльності, що супроводжується трансформацією соціальних вимог і контекстів формування особистісних ставлень: підготовка до реалізації професійного потенціалу, виконання громадянських обов'язків, тобто визначення власного життєвого шляху. Перехід від залежного статусу дитинства та ранньої юності до самостійного та відповідального дорослого буття впливає на всі сфери життєдіяльності, породжуючи внутрішні та зовнішні суперечності у процесі конструювання ідентичності та «Я-концепції» [44, с. 185].

Період юності характеризується значними трансформаціями особистісних властивостей: помітно посилюється екстравертованість, відкритість новому досвіду, рівень усвідомленості, водночас зменшується схильність до нейротичних проявів. Збалансованість емоційної сфери, її стабільність та орієнтованість на зовнішній світ створюють підґрунтя для формування більш досконалих форм емпатії в юнаків порівняно з підлітковим періодом [49, с. 124].

На зміну афективним вибухам, характерним для підліткового віку, приходить спокійна поміркованість. Високого розвитку при цілеспрямованій психологічній роботі можуть досягти такі вольові якості, як витримка, самостійність, наполегливість, ініціативність [3, с. 77].

Емоційну стійкість можна охарактеризувати як здатність регулювати емоційні прояви, що являє собою вольову міцність, яка проявляється через витривалість, наполегливість, здатність до самоконтролю та самовладання, забезпечуючи постійність та результативність діяльності [7, с. 205]. Саме в юнацькому віці за твердженням О. Білоуса необхідно формувати такі якості характеру, як сила волі, витримка, наполегливість, самоконтроль [3, с. 80].

Розвиток відповідальності як особистісної характеристики виступає фундаментальним аспектом формування моральної культури студента.

Відповідальність відображає об'єктивну природу міжособистісних взаємин крізь призму свідомого дотримання взаємних зобов'язань. Відбувається інтенсивний розвиток особистісної відповідальності, яка згодом трансформується у професійно-етичну відповідальність. Здатність до регуляції емоційних станів становить інтегративну особистісну характеристику, що суттєво впливає на формування моральної культури у студентському віці: складних ситуацій етичного вибору, вміння зберігати емоційну рівновагу в стресогенних обставинах, здатність адаптивно реагувати на зміни умов у колективній взаємодії [35].

Необхідно наголосити, що ціннісні орієнтації студентства формуються під впливом не власне освітнього середовища, а в тому числі через залучення до громадської активності, волонтерських ініціатив, культурно-мистецьких проєктів тощо. Саме через практичну діяльність відбувається інтеграція моральних стандартів і цінностей, їх трансформація у внутрішні переконання та поведінкові концепти. За словами Н. Тушніцького, моральна культура, подібно до християнських цінностей, формується в процесі людської активності та нерозривно пов'язана з конструктивними цінностями. Її призначення полягає у «піднесенні людської особистості, знаходить свою реалізацію у щоденній практиці й досягається лише в міру її загальнокультурного рівня» [45, с. 120].

В. Дуб зазначає, що студент розпочинає навчання у закладі вищої освіти вже з певною сформованою індивідуальною системою ціннісних пріоритетів (егоцентричні, сімейні, суспільні та духовні цінності) та досягнутим рівнем особистісного розвитку. Такий стан детермінований зовнішніми й внутрішніми факторами. Формування моральної культури студентської молоді відбувається під впливом різноманітних чинників, які можна класифікувати як внутрішні (індивідуально-психологічні) та зовнішні (соціально-педагогічні) [17, с. 83-95; 50, с. 41-43].

До внутрішніх факторів належать:

1. Особливості моральної свідомості та самосвідомості. Ступінь розвитку моральної свідомості визначає здатність студента до етичної рефлексії,

морального оцінювання власних дій та вчинків інших. Згідно з теорією Л. Колберга, у студентському віці відбувається перехід від конвенційного рівня морального розвитку (орієнтація на зовнішні норми та авторитети) до постконвенційного (орієнтація на інтеріоризовані моральні принципи та переконання).

2. Індивідуально-типологічні особливості. Темперамент, характер, здібності та інші психофізіологічні характеристики особистості впливають на процес формування її моральної культури. Так, емоційна чутливість, емпатійність, здатність до співпереживання сприяють розвитку морально-етичних якостей.

3. Мотиваційно-потребова сфера. Система мотивів та потреб визначає спрямованість моральної поведінки студента, домінування альтруїстичних, просоціальних мотивів над егоїстичними сприяє формуванню високого рівня моральної культури.

4. Особистий моральний досвід. Попередній життєвий досвід, моральні переживання, ситуації морального вибору, з якими стикалася молода людина, впливають на формування її моральних переконань та поведінкових стратегій.

5. Активна робота студента над собою, спрямована на самовдосконалення, розвиток моральних якостей та подолання негативних рис характеру є важливим фактором формування моральної культури.

До зовнішніх факторів належать:

1. Освітнє середовище закладу вищої освіти. Характер освітнього процесу, його спрямованість на розвиток ціннісно-сислової сфери особистості, інтеграція морально-етичного компонента у зміст професійної підготовки створюють умови для формування моральної культури студентів.

2. Система виховання та розвитку закладу вищої освіти. Організаційні психолого-педагогічні умови, форми та методи виховної роботи, система виховних заходів, що мають спрямування на формування моральної культури, здійснюють вплив на розвиток моральної свідомості та поведінки студентів.

3. Соціокультурне середовище. Суспільні норми та цінності, культурні традиції, соціальні інститути (сім'я, релігія, засоби масової інформації) визначають морально-етичний клімат, в якому відбувається становлення особистості студента.

4. Студентське середовище. Моральні переконання та поведінка однолітків, групові норми та цінності, характер міжособистісних відносин у студентській групі впливають на формування моральної культури кожного студента.

5. Інформаційний простір. Медіа-простір, мережа Інтернет та платформи соціальних мереж становлять впливові чинники формування моральної свідомості та поведінкових патернів студентів, сприяючи утвердженню специфічних етичних стереотипів та ціннісних орієнтацій.

Формування моральної культури на індивідуальному рівні становить собою як складову виховного процесу, так і самостійний механізм розвитку та соціалізації особистості. Важливо розуміти глибокий зв'язок між суспільними явищами та ступенем морального розвитку окремої людини. З огляду на це, протягом навчання студента в університеті слід забезпечити сприятливі умови для формування особистості на моральних засадах та утвердження етичних цінностей. Університет має стимулювати майбутнього педагога до морального самовдосконалення, розвитку навичок саморегуляції у поведінці та фаховій діяльності [9, с. 45].

У цьому аспекті варто звернути увагу на думку І. Беґаліс, який наполягає на тому, що планомірний виховний вплив є обов'язковою передумовою духовно-морального становлення особистості. Дослідник наголошує, що «поза зустріччю підростаючої особистості з педагогом вона залишиться на нижчих рівнях свого духовно-культурного розвитку», а перебуваючи в рамках засвоєної культурної спадщини, людина спроможна подолати егоїстичні тенденції та стати активним учасником духовно наповненого існування [2, с. 40]. Вчений вважає, що зміст духовно-розвивального виховання повинен «сповна акумулювати культуровідповідні форми життя сучасного суспільства» [2, с. 63].

Р. Вдовиченко та Н. Михальченко наголошують увагу на тому, що у процесі становлення ціннісних орієнтацій сучасних студентів провідне значення мають академічне середовище, сімейний вплив, студентські групи, медіа-ресурси та онлайн-платформи. Суттєво впливають на цей процес також особистісно-психологічні особливості, географічне розташування, фахові уподобання та ступінь культурної освіченості. Одночасно науковці відзначають зменшення ролі усталених моральних та культурних орієнтирів у формуванні світоглядних установок молоді [11, с. 49].

С. Романюк та О. Костащук визначають класичні засади виховання моральної культури студентів під час їх фахового становлення: гуманістичність, демократичність, системність і поступовість, єдність навчальної та виховної роботи, персоналізацію та диференціацію освітнього процесу, поєднання теоретичних основ з практичною реалізацією, відповідність природі людини та культурному контексту тощо [37, с. 318]. Крім універсальних принципів автори пропонують специфічні підходи: орієнтацію процесу формування моральної культури майбутніх педагогів на професійну підготовку у ЗВО; використання засад української духовної етики як основи морального виховання; осмислення власного морального досвіду; створення співпраці в освітньому процесі для забезпечення сприятливих умов формування етичних норм і цінностей; зосередженість на досягненні кінцевої мети виховання моральної культури [37, с. 318].

К. Неборак пропонує основні підходи до формування морально-етичної культури студентів в умовах закладу вищої освіти [27, с. 250]:

1. Особистий приклад викладача – педагог повинен демонструвати еталонні моральні та етичні стандарти для своїх студентів. Він несе відповідальність за власні дії та вчинки перед студентською аудиторією.

2. Ціннісне виховання – викладач має створювати можливості для усвідомлення та інтеріоризації студентами значущості моральних та етичних стандартів у навчальній діяльності та подальшому житті.

3. Активна педагогічна взаємодія – викладач покликаний стимулювати студентів до морально-етичного саморозвитку та створювати умови для реалізації їх етичного потенціалу.

4. Соціальний досвід – педагог має забезпечувати студентам можливості для набуття соціального досвіду, який є визначальним для розвитку морально-етичної культури.

5. Саморефлексія та саморозвиток – викладач повинен створювати умови для рефлексивного аналізу студентами власної морально-етичної культури та стимулювати їх до саморозвитку в цій сфері.

Ефективними є інтерактивні методи навчання, що стимулюють розвиток творчого та аналітичного мислення студентів, формують навички самостійного пошуку та критичного аналізу інформації. Зокрема, доцільно впроваджувати дискусійні форми роботи, групові проекти, проблемно-орієнтовані завдання, які залучають студентів до розв'язання конкретних проблемних ситуацій морально-етичного характеру; актуальним є проведення тренінгів та семінарів, присвячених питанням етичної поведінки в професійній діяльності. На таких заняттях студенти можуть набувати практичних навичок розв'язання моральних дилем, які можуть виникати в майбутній професійній діяльності, а також розвивати компетентності етичної комунікації [27, с. 250].

Таким чином, за підсумками аналізу наукових джерел з теми дослідження особливостями формування моральної культури у студентському віці можна визначити наступним чином:

1. Активізація процесів самопізнання та самовизначення. У цей період відбувається інтенсивний розвиток рефлексивних здібностей, що дозволяє студентам критично осмислювати власні вчинки, мотиви поведінки, приймати обґрунтовані рішення на основі моральних переконань. Самоаналіз сприяє формуванню адекватної самооцінки та усвідомленню власної життєвої позиції.

2. Зростання самостійності та відповідальності. Студенти стають більш незалежними від батьківського контролю, що передбачає розвиток здатності до самостійного морального вибору та відповідальності за свої дії, що створює

умови для інтеріоризації моральних норм, перетворення їх на внутрішні регулятори поведінки.

3. Розширення соціальних контактів та ролей. Навчання у закладі вищої освіти передбачає включення студентів у різноманітні соціальні групи та спільноти, що сприяє збагаченню їх морального досвіду, формуванню навичок етичної взаємодії з різними категоріями людей. Виконання нових соціальних ролей (студент, майбутній фахівець, громадський активіст тощо) вимагає засвоєння відповідних моральних норм та цінностей.

4. Професійне самовизначення та формування професійної етики. У процесі навчання студенти не тільки опановують спеціальні знання та вміння, але й засвоюють систему професійних цінностей, етичних принципів та норм, що регулюють їхню майбутню професійну діяльність, що сприяє формуванню морально-професійної позиції, яка є Важливим компонентом моральної культури особистості.

5. Розвиток емоційно-вольової сфери. Студентський вік характеризується підвищенням рівня саморегуляції емоцій та поведінки, що створює сприятливі умови для формування таких моральних якостей як емпатія, толерантність, альтруїзм, співчуття. Розвинена емоційно-вольова сфера дозволяє студентам контролювати свої імпульсивні реакції та діяти відповідно до моральних принципів.

6. Активне формування світогляду та ідеалів. У студентському віці відбувається активний пошук життєвих орієнтирів та ідеалів, що супроводжується критичним осмисленням існуючих моральних цінностей та норм. Формування власної системи переконань та ідеалів є важливою передумовою становлення моральної культури особистості.

Отже, особливості формування моральної культури у студентському віці зумовлені специфікою цього вікового періоду, який характеризується активним самовизначенням особистості, формуванням світогляду та ціннісних орієнтацій, становленням професійної ідентичності. Процес формування моральної культури студентської молоді відбувається у специфічних соціально-

психологічних умовах, характерних для періоду студентства та під впливом низки внутрішніх та несприятливих зовнішніх факторів сучасних реалій. Освітнє середовище закладу вищої освіти має виступати важливим простором становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців, а організований виховний вплив є необхідною умовою духовно-морального та ціннісного розвитку особистості сучасного студента.

1.3. Критерії, показники та рівні сформованості моральної культури студентської молоді

Вивчення процесу формування моральної культури студентської молоді неможливе без чіткого розуміння критеріїв її оцінювання, визначення показників, що відображають ступінь розвитку моральних якостей, та характеристики рівнів сформованості цього інтегративного особистісного утворення. Встановлення таких критеріїв, показників та рівнів є важливим науково-методичним завданням, що має як теоретичне, так і практичне значення для організації виховного процесу у закладі вищої освіти.

У наукових джерелах термін «критерій» (походить від грецького *kriterion* – інструмент для оцінювання) трактується як характеристика, що служить основою для аналізу, встановлення або систематизації конкретного феномена чи процесу [38, с. 97]. Стосовно моральної культури особистості, критерій виступає мірилом, еталоном, який дозволяє оцінити ступінь її сформованості та простежити динаміку розвитку. Показники, своєю чергою є конкретними проявами критеріїв, що можуть бути емпірично зафіксовані та виміряні.

Визначення критеріальної бази сформованості моральної культури студентської молоді вимагає врахування її структурно-функціональних компонентів. К. Латишевська пропонує виокремлювати такі складові формування моральної культури студентської аудиторії в освітньому просторі вищої школи [24, с. 137]:

– світоглядний компонент передбачає сформованість цілісної світоглядної системи здобувачів вищої освіти, характеризує їхню морально-естетичну зрілість і особистісну цілісність, джерела якої закладаються в процесі сімейного виховання;

– мотиваційний компонент охоплює мотиваційну сферу та спрямованість студентів на розвиток власної моральної культури;

– комунікативний компонент спрямований на розвиток у студентів комунікативних та організаторських здібностей, вміння продуктивно встановлювати контакти з однокурсниками, викладацьким складом, батьками та в подальшій професійній діяльності;

– організаційно-змістовий компонент включає організаційно-педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці студентів;

– діяльнісно-технологічний компонент охоплює основні етапи впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, які реалізуються через специфічні форми, методи та засоби організації освітньо-виховного процесу.

В. Петляєва визначає такі структурні елементи сформованості моральної культури майбутніх спеціалістів: мотиваційно-емоційний (передбачає наявність налаштованості на розвиток позитивних спонук і переживань, що стосуються моральної культури людини), інформаційно-змістовий (демонструє поєднання знань про етичні основи та розуміння їх важливості для ефективної професійної діяльності та особистого життя) і практико-діяльнісний (стосується насамперед спроможності в професійній сфері та щоденному житті керуватися моральними нормами і принципами, оберігати та розвивати моральні цінності). Відповідно до цього дослідниця формулює критерії: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний [31, с. 4].

О. Будник наголошує на важливості формування у майбутніх фахівців комплексу духовно-моральних цінностей, готовності до реалізації морального блага, справедливості, на протипагу егоцентризму, прагматизму, а також розвитку естетичного ідеалу, естетичних почуттів і смаків, розуміння категорій

прекрасного й потворного в соціальному, особистому та професійному вимірах [6, с. 287]. М. Шипко зосереджує увагу на тому, що мораль, виступаючи у формі абстрактних вимог, реалізується не без суперечностей з етосом і конкретним учинком особистості, який підлягає оцінюванню, корелює з індивідуальною рефлексією суб'єкта й соціальною оцінкою. Етична свідомість активізується на етапі рефлексії вчинку (чи спрямований він на добро чи зло). Постійно співвідносячи переживання та результати моральної рефлексії, індивід апелює до авторитету, який легітимізує моральні норми. Рефлексивний аналіз взаємовідносин між авторитетом, домінуючою мораллю та особистісним переживанням вчинку уможливорює етичну рефлексію як досвід інтерпретації цього складного взаємозв'язку [50, с. 42].

На основі аналізу наукових досліджень, І. Беха, В. Сухомлинського, Г. Васяновича, І. Зязюна, М. Боришевського, О. Будника, К. Латишевської, К. Неборак, В. Петляєвої, можна виокремити наступні критерії сформованості моральної культури студентської молоді:

1. Когнітивний критерій відображає ступінь сформованості системи моральних знань, понять, уявлень студента, рівень розвитку його етичного мислення та моральної рефлексії. Особливого значення набуває інтелектуальна діяльність студента, спрямована на осмислення моральних цінностей та норм, що зумовлює опору на власний досвід.

І. Бех, досліджуючи проблеми морального розвитку особистості, підкреслює, що «знання моральних норм та принципів є необхідною, але не достатньою умовою формування моральної культури. Важливо, щоб ці знання були глибоко осмислені, пережиті та прийняті особистістю як власні переконання» [2, с. 42]. В. Сухомлинський розглядав прояви моральної культури через призму інтелектуальних, духовно-емоційних та вольових аспектів. Видатний педагог особливо підкреслював важливість незалежності мислення та дій, розуміючи моральну культуру як глибину усвідомлення загальнолюдських потреб та ступінь свідомої орієнтації на них у власній діяльності. «Те, що добре людям, повинно стати твоєю особистою потребою, прагненням, бажанням.

Тільки за цієї умови ти станеш справді вільною, а отже, і щасливою людиною» [43, с. 266].

Показниками когнітивного критерію визначаємо:

- розуміння сутності моральних понять та категорій (добро, зло, обов'язок, відповідальність, справедливість, гідність, честь);
- знання моральних норм, принципів та правил поведінки у суспільстві;
- здатність до морального аналізу та оцінки власних вчинків та вчинків інших людей;
- розуміння моральних аспектів професійної діяльності;
- здатність до етичної рефлексії та самоаналізу.

Формування моральних знань відбувається у процесі навчально-пізнавальної діяльності студентів, під час вивчення гуманітарних дисциплін, участі у дискусіях, обговореннях моральних дилем та проблемних ситуацій. О. Сухомлинська відзначає, що в останні роки психологія моральності збагатилася новими поглядами та концепціями, в яких провідною силою моральної свідомості виступає «вже не ідея справедливості та процес її реалізації, а й інші чинники і регулятори побудови моделей моральної соціалізації, і серед них: Етика піклування (турботи); Етика добротності (чесноти); Етика автентичності (самовизначення)» [41, с. 25].

2. Емоційно-ціннісний критерій характеризує сферу моральних почуттів та переживань особистості, її ціннісні орієнтації та моральні ідеали. Емоційно-ціннісний компонент моральної культури відображає внутрішнє, суб'єктивне ставлення студента до моральних норм та цінностей, його емоційну чутливість до моральних проблем.

для розвитку моральної культури мають такі етичні переживання як совість, почуття сорому, відповідальність, емпатія, симпатія, любов. М. Боришевський зауважує, що конкретна ціннісна система реалізується через певні феномени, пов'язані з відповідними способами життєдіяльності, в процесі яких відбувається засвоєння цінностей, їх поступова трансформація із «зовнішнього» явища у явище «для себе», тобто здійснюється перетворення суспільних

цінностей у особисто значущі для конкретної людини [11; 18, с. 238]. У студентському віці відбувається активне формування індивідуальної системи цінностей, яка інтегрує загальнолюдські, національні, професійні та особистісні моральні орієнтири.

Показниками емоційно-ціннісного критерію є:

- сформованість системи моральних цінностей та ідеалів;
- розвиненість моральних почуттів (совість, відповідальність, співчуття, емпатія);
- здатність до емоційного переживання моральних аспектів дійсності;
- морально-ціннісне ставлення до себе, інших людей, суспільства, природи;
- наявність внутрішньої потреби у моральному самовдосконаленні.

Дослідження Р. Бловиченко та Н. Михальченко свідчать про те, що в ціннісних орієнтаціях сучасної студентської молоді спостерігаються певні трансформації, пов'язані з посиленням індивідуалістичних та прагматичних настанов при одночасному зниженні значущості духовних та альтруїстичних цінностей [11, с. 50], що актуалізує необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу на емоційно-ціннісну сферу студентів з метою формування гуманістичної спрямованості їх моральної свідомості.

3. Поведінково-діяльнісний критерій спрямований на оцінку практичних аспектів моральної культури особистості, її здатність до реалізації моральних знань та цінностей у повсякденному житті та професійній діяльності. Моральна поведінка є результатом інтеграції когнітивного та емоційно-ціннісного компонентів моральної культури, втіленням внутрішніх моральних переконань у конкретних вчинках.

Згідно з поглядами Г. Васяновича, моральна культура особистості являє собою систему етичних знань і переконань, емоцій та умінь, норм і стосунків, інтересів та потреб, культурно-морального досвіду та реальної поведінки, орієнтованої на самовдосконалення, освіту та виховання людини [2, с. 21]. В. Сухомлинський характеризував моральну культуру людини тим, що

переконання перетворюються у її житті на незалежну духовну силу, що стимулює до нових етичних вчинків [42, с. 125].

Показниками поведінково-діяльнісного критерію є:

- здатність керуватися моральними принципами та нормами у повсякденному житті;
- уміння робити моральний вибір у складних життєвих ситуаціях;
- наявність досвіду моральних вчинків, участі у соціально значущій діяльності;
- здатність до етичної комунікації та конструктивної взаємодії з іншими людьми;
- готовність до морально відповідальної професійної діяльності.

С. Гуров розглядає формування моральної поведінки студентів передусім як проблему розвитку таких особистісних якостей, як сумлінність, доброта, милосердя, людяність, чуйність та відповідальність, які необхідні для становлення стійкого життєвого ідеалу й практичної реалізації конструктивної соціальної взаємодії [13, с. 15].

4. Рефлексивно-регулятивний критерій характеризує здатність особистості до самоаналізу, самооцінки та саморегуляції своєї поведінки відповідно до моральних норм та цінностей. Такий компонент моральної культури забезпечує внутрішній контроль та корекцію моральної поведінки, а також сприяє моральному самовдосконаленню особистості.

В. Дуб звертає увагу на те, що професійний образ як когнітивно-емоційна структура певною мірою трансформує систему загальних векторів суспільної та особистісної свідомості. Якщо в минулому взірцевий образ фахівця був тісно пов'язаний з конкретними людьми та їхніми професійними орієнтирами (подекуди це був узагальнений образ, проте він мав чіткі риси, що полегшували процес ототожнення), то наразі «ідеальний образ професіонала» здебільшого замінився на «ідеальний спосіб життя». Розмитість ціннісних уявлень про саму професію переносить акценти на обрання привабливого життєвого стилю через

професію, яка стає інструментом його досягнення, а не його Важливим компонентом [17, с. 86].

А. Іващенко наголошує, що особистісний розвиток неможливий без активної включеності в суспільне життя, адже тільки соціально інтегрована особистість спроможна результативно співпрацювати з оточенням, а не функціонувати відокремлено. Відповідно до теорії К. Юнга, особистісний розвиток становить необхідну передумову етичного становлення людини та соціуму. Разом з тим дослідниця констатує: одним з ключових психологічних механізмів особистісного розвитку є рефлексія. Вона стимулює людину до самопізнання, самоусвідомлення, особистісних змін і таким чином забезпечує її розвиток [21, с. 179]. Особливої ваги етична рефлексія набуває в студентські роки, коли активно формується самосвідомість та спроможність до саморегуляції.

Показниками рефлексивно-регулятивного критерію є:

- здатність до моральної саморефлексії та самооцінки;
- уміння контролювати та регулювати свою поведінку відповідно до моральних норм;
- розвиненість моральної саморегуляції та самоконтролю;
- прагнення до морального самовдосконалення;
- здатність до морального самовиховання.

І. Бех підкреслює, що «моральна саморегуляція є найвищим рівнем морального розвитку особистості, коли людина керується не зовнішніми стимулами, а внутрішніми моральними переконаннями та принципами» [2, с. 45]. Формування здатності до моральної саморегуляції у студентів відбувається через розвиток їх рефлексивних умінь, стимулювання до самоаналізу та самооцінки своїх вчинків, заохочення до морального самовиховання.

5. Комунікативний критерій характеризує якість міжособистісних відносин студента, його вміння будувати взаємини на основі принципів гуманізму, толерантності, взаємоповаги.

О. Романовський зазначає, що «комунікативна етика є Важливим компонентом моральної культури сучасного фахівця, оскільки вона визначає характер його взаємодії з колегами, клієнтами, партнерами». Особливо важливим є формування у студентів навичок конструктивного діалогу, вміння слухати та розуміти інших, виявляти емпатію та толерантність у спілкуванні.

Показниками комунікативно-етичного критерію є:

- дотримання етичних норм у спілкуванні;
- здатність до емпатійного слухання та розуміння позиції співрозмовника;
- уміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації на основі моральних принципів;
- наявність навичок асертивної поведінки та ненасильницької комунікації;
- здатність до етичної взаємодії у професійному середовищі.

Л. Хоружа наголошує, що розвиток комунікативно-етичної компетентності студентів відбувається в процесі їх залучення до різноманітних форм групової взаємодії, участі в дискусіях, тренінгах, ділових іграх, які моделюють ситуації професійного спілкування [46, с. 43].

На основі визначених критеріїв можна виокремити рівні сформованості моральної культури студентської молоді, які відображають ступінь розвитку цього інтегративного особистісного утворення. У науковій літературі найчастіше виділяють три або чотири рівні сформованості моральної культури: високий (творчий), достатній (конструктивний), середній (репродуктивний) та низький (елементарний).

Високий (творчий) рівень сформованості моральної культури характеризується: глибоким розумінням сутності моральних понять та категорій, здатністю до їх творчого осмислення та застосування у різних життєвих ситуаціях; стійкою системою моральних цінностей та ідеалів, які визначають спрямованість особистості та її життєві пріоритети; розвиненими моральними почуттями (совість, відповідальність, емпатія), які виступають внутрішніми

регуляторами поведінки; здатністю до морально відповідальних вчинків у різних життєвих ситуаціях, наявністю досвіду соціально значущої діяльності; високим рівнем моральної рефлексії та саморегуляції, прагненням до морального самовдосконалення; розвиненими навичками етичної комунікації та конструктивної взаємодії з іншими людьми.

Достатній (конструктивний) рівень сформованості моральної культури передбачає: достатнє розуміння сутності моральних понять та категорій, здатність до їх адекватного застосування у типових ситуаціях; наявність системи моральних цінностей та ідеалів, які впливають на поведінку особистості, але не завжди мають визначальний характер; достатньо розвинені моральні почуття, які проявляються у більшості життєвих ситуацій; здатність до морально відповідальної поведінки у типових ситуаціях, періодична участь у соціально значущій діяльності; достатній рівень моральної рефлексії та саморегуляції, наявність прагнення до морального самовдосконалення; сформовані навички етичної комунікації у більшості ситуацій спілкування.

Середній (репродуктивний) рівень сформованості моральної культури характеризується: частковим розумінням сутності моральних понять та категорій, здатністю до їх застосування лише у простих, однозначних ситуаціях; нестійкою системою моральних цінностей та ідеалів, яка не має визначального впливу на поведінку особистості; недостатньо розвиненими моральними почуттями, які проявляються ситуативно; непослідовністю у моральній поведінці, участю у соціально значущій діяльності лише за зовнішнього стимулювання; недостатнім рівнем моральної рефлексії та саморегуляції, слабким прагненням до морального самовдосконалення; частковими навичками етичної комунікації, які проявляються не в усіх ситуаціях спілкування.

Низький (елементарний) рівень сформованості моральної культури передбачає: поверхневе розуміння сутності моральних понять та категорій, нездатність до їх адекватного застосування у реальних життєвих ситуаціях; відсутність стійкої системи моральних цінностей та ідеалів, переважання егоїстичних та прагматичних мотивів поведінки; нерозвиненість моральних

почуттів, байдужість до моральних проблем; переважання аморальних або морально індиферентних вчинків, відсутність досвіду соціально значущої діяльності; низький рівень моральної рефлексії та саморегуляції, відсутність прагнення до морального самовдосконалення; відсутність навичок етичної комунікації, схильність до маніпулятивного або агресивного спілкування.

Визначені критерії, показники та рівні сформованості моральної культури студентської молоді мають як теоретичне, так і практичне значення для організації виховного процесу у закладі вищої освіти, дозволяють здійснювати діагностику реального стану моральної культури студентів, відстежувати динаміку її розвитку, розробляти ефективні педагогічні стратегії, спрямовані на оптимізацію процесу формування моральної культури майбутніх фахівців.

Отже, сучасний період розвитку українського суспільства відзначається перегляданням нормативно-ціннісних основ різних соціальних прошарків, що значно ускладнює процес соціалізації молодого покоління. Студентські роки як значущий етап особистісного становлення визначаються не лише біологічними параметрами, але й значною мірою обумовлюються соціально-історичними обставинами, культурними надбаннями та специфікою суспільних явищ. У цей час відбувається активне формування світоглядних позицій, становлення ціннісних пріоритетів та етичної культури, що підкреслює важливість вивчення цієї проблематики у сфері вищої освіти. Критеріями сформованості моральної культури студентської молоді є когнітивно-інтелектуальний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний, рефлексивно-регулятивний та комунікативно-етичний.

РОЗДІЛ II. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Дослідження стану сформованості моральної культури студентської молоді

З метою дослідження специфіки сформованості моральної культури студентської молоді здійснено оцінювання рівнів її сформованості за обраними критеріями: когнітивним, емоційно-ціннісним, поведінково-діяльним, рефлексивно-регулятивним та комунікативним.

Практичне дослідження реалізовувалося поетапно:

На першому підготовчому етапі уточнювався науковий інструментарій, обґрунтовувалася актуальність дослідницької теми, формулювалися мета і завдання практичного дослідження, відбувався відбір учасників дослідження.

Мета емпіричного дослідження: здійснити емпіричний аналіз рівня сформованості моральної культури студентської молоді та визначити специфіку її становлення.

Згідно з поставленою метою практичного дослідження розв'язувалися такі завдання:

1. Організувати емпіричне дослідження рівня сформованості моральної культури студентської молоді за визначеними критеріями.
2. Провести кількісний та якісний аналіз результатів емпіричного дослідження.
3. Виявити переважаючі тенденції у формуванні моральної культури сучасних студентів.
4. Сформулювати відповідні висновки щодо результатів діагностування досліджуваних, які стануть підставою для розробки рекомендацій щодо оптимізації процесу формування моральної культури студентської молоді.

База та вибірка дослідження. Дослідження проводилося на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки. Вибірку досліджуваних склали 50 студентів 1-4 курсів від 18 до 22 років, з них 32 (64%) дівчини та 18 (36%) юнаків. Опитування було анонімним, кожному респонденту був присвоєний індивідуальний номер.

Гіпотези дослідження наступні: існує взаємозв'язок між різними критеріями моральної культури, що свідчить про її інтегративний характер як особистісного утворення; рівень сформованості моральної культури студентської молоді характеризується неоднорідністю за різними критеріями, при цьому найбільш розвиненими є емоційно-ціннісний та комунікативний компоненти.

На другому діагностичному етапі здійснювалося психологічне тестування учасників із застосуванням обраних методик.

На третьому аналітичному етапі проводилася початкова обробка отриманих даних та створювалися узагальнювальні графіки.

На четвертому узагальнювальному етапі здійснювався аналіз та тлумачення результатів дослідження, формулювалися висновки стосовно особливостей становлення моральної культури студентської молоді.

Вибір діагностичних інструментів відбувався з врахуванням специфіки практичного дослідження, валідності та надійності кожного інструменту, а також їх відповідності досліджуваній групі. Програма психологічного тестування охоплювала такі методики:

Методика №1 (емоційно-ціннісний та когнітивний критерій). Методика діагностики ціннісних орієнтацій (М. Рокич) [23; 47, с. 191-192] призначена для дослідження системи ціннісних орієнтацій особистості, що визначає змістовну спрямованість та основу світогляду.

Мета застосування: виявлення ієрархічної структури ціннісних орієнтацій студентської молоді, що дозволяє визначити основні життєві цілі та етичні принципи поведінки. Методика спрямована на діагностику емоційно-ціннісного критерію моральної культури через визначення системи моральних цінностей та

ідеалів, а також частково когнітивного критерію через розуміння сутності етичних принципів.

Методика охоплює два переліки цінностей: термінальні (життєві цілі) та інструментальні (способи досягнення цілей), кожен з яких включає 18 пунктів, що оцінюються за семирівневою шкалою важливості. Отримані результати групуються за декількома субшкалами: цінності особистого життя, цінності професійної самореалізації, цінності самовдосконалення (для термінальних цінностей); етичні цінності, діяльнісні цінності, цінності самоствердження та цінності прийняття інших (для інструментальних цінностей).

За рівнями сформованості духовних та етичних цінностей, моральних орієнтирів виокремлюються три групи: високий, середній та низький рівні (таблиця 2.1).

Методика №2 (рефлексивно-регулятивний, комунікативний та поведінково-діяльнісний критерій). Тест емоційного інтелекту (опитувальник EQ Н. Холла) [15; 14, с. 66-68] призначений для оцінки здатності особистості розпізнавати, використовувати, розуміти та керувати власними емоціями та емоціями інших людей.

Мета застосування: визначення рівня розвитку емоційного інтелекту студентів як основи для моральної саморегуляції та етичної комунікації. Методика діагностує рефлексивно-регулятивний та поведінково-діяльнісний критерій через оцінку управління емоціями та самомотивації, регуляцію поведінки у взаємодії з іншими, а також комунікативний критерій через виявлення рівня емпатії та розуміння емоцій інших людей.

Опитувальник містить набір запитань, спрямованих на оцінку п'яти компонентів емоційного інтелекту: емоційна обізнаність, управління власними емоціями, самомотивація, емпатія та розпізнавання емоцій інших людей.

Емоційний інтелект містить ряд різних компонентів, які часто групуються в категорії, зокрема інтегративний та парціальний рівні:

1. Інтегративний рівень емоційного інтелекту належить до здатності індивіда цілісно та ефективно використовувати свої емоційні навички в різних

життєвих ситуаціях: розуміння своїх власних емоцій, емоцій інших людей, здатність використовувати це розуміння для керування власною поведінкою та взаємодією з іншими.

2. Парціальний рівень емоційного інтелекту, з іншого боку, належить до окремих компонентів емоційного інтелекту, таких як емпатія, саморегуляція, самосвідомість, соціальні навички та мотивація, які взаємопов'язані та взаємопідсилюють одне одного.

За рівнями сформованості емоційного інтелекту та управління емоціями виокремлюються три групи: високий, середній та низький рівні (таблиця 2.1).

Методика №3 (комунікативний критерій). Методика діагностики комунікативного контролю (М. Шнайдер) [51; 48, с. 128-130] призначена для оцінки здатності особистості до саморегуляції комунікативної поведінки та адаптації у різних соціальних ситуаціях.

Мета застосування: діагностика комунікативного критерію моральної культури через оцінку здатності до етичного спілкування та моральної щирості у взаємодії. Методика дозволяє виявити баланс між адаптивністю та дотриманням моральних норм у комунікації, що є важливим показником морально-етичної поведінки.

Методика містить 10 тверджень, які оцінюються за принципом «вірно/невірно» та дозволяє виявити рівень гнучкості комунікативної поведінки, щирості у спілкуванні та здатності до етичної взаємодії.

За рівнями сформованості здатності до конструктивної взаємодії на основі моральних принципів виокремлюються три групи: високий, середній та низький рівні (таблиця 2.1).

Методика №4 (когнітивний та поведінково-діяльнісний критерій). «Анкета дослідження сформованості моральної поведінки та знань моральних норм і понять студентської молоді» (авторська).

Мета застосування: визначення рівня морально-етичних знань студентів та їх досвіду морально відповідальної поведінки. Методика спрямована на діагностику когнітивного критерію через оцінку знання моральних понять та

здатності до етичного аналізу, а також поведінково-діяльнісного критерію через виявлення досвіду моральних вчинків та участі у соціально значущій діяльності.

Анкета містить 12 запитань, які охоплюють знання основних моральних понять і категорій, розуміння етичних принципів, досвід участі у соціально значущій діяльності, ситуації морального вибору та практичне застосування моральних знань у повсякденному житті. Запитання мають варіанти відповідей з можливістю вибору найбільш відповідного варіанта.

За рівнями сформованості знань моральних норм і понять, активності та потреби у участі у соціально значущій моральній діяльності виокремлюємо три групи: високий, середній та низький рівні (таблиця 2.1).

Під час обробки емпіричного матеріалу було адаптовано критерії оцінки рівнів до особливостей студентського віку та специфіки формування моральної культури (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Показники за окремими методиками діагностики студентської молоді

Рівні	Методика №1 (Рокича)								
	ЦОЖ	ЦПС	ЦС	ТЦ	ЕЦ	ЦД	ЦСТ	ЦТ	Щ
Високий	36-49	31-42	26-35	95-126	26-35	26-35	26-35	16-21	95-126
Середній	22-35	19-30	16-25	64-94	16-25	16-25	16-25	10-15	64-94
Низький	7-21	6-18	5-15	18-63	5-15	5-15	5-15	3-9	18-63
Рівні	Методика №2 (EQ Холла)		Методика №3 (Шнайдера)		Методика №4 (Анекта)				
	ПР	ІР							
Високий	14 і більше		70 і більше		7-10		27-36 балів		
Середній	8-13		40-69		4-6		18-26 балів		
Низький	7 і менше		39 і менше		0-3		0-17 бала		

У дослідженні також використовувалися інші методи дослідження: спостереження, індивідуальні бесіди зі студентами, аналіз результатів тестування, методи математичної статистики для обробки отриманих даних. Аналіз результатів, отриманих за допомогою цих чотирьох методик, дозволив

виявити ключові особливості формування моральної культури студентської молоді та розробити відповідні рекомендації для оптимізації цього процесу.

За обраними методиками було проведено діагностування студентів з вибірки дослідження. Узагальнені результати обстеження досліджуваних представлені у таблицях Д.1 та д.2 у додатку Д.

Результати діагностування структури та рівня сформованості за методикою №1 – *Діагностики ціннісних орієнтацій (М. Рокич)* представлені в таблиці 2.2 та на рис. 2.1.

Таблиця 2.2

Результати діагностування за методикою за методикою №1 – *Діагностики ціннісних орієнтацій (М. Рокич)* (кількість респондентів n=50)

Шкали	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	К-ть учасників	%	К-ть учасників	%	К-ть учасників	%
Термінальні цінності						
Цінності особистого життя	21	42%	22	44%	7	14%
Цінності професійної самореалізації	22	44%	20	40%	8	16%
Цінності самовдосконалення	16	32%	25	50%	9	18%
Термінальні цінності (інтегральний показник)	12	24%	32	64%	6	12%
Інструментальні цінності						
Етичні цінності	18	36%	21	42%	11	22%
Цінності діяльності	16	32%	24	48%	10	20%
Цінності самоствердження	14	28%	27	54%	9	18%
Цінності прийняття інших (толерантності)	16	32%	26	52%	8	16%
Інструментальні цінності (інтегральний показник)	7	14%	34	68%	9	18%

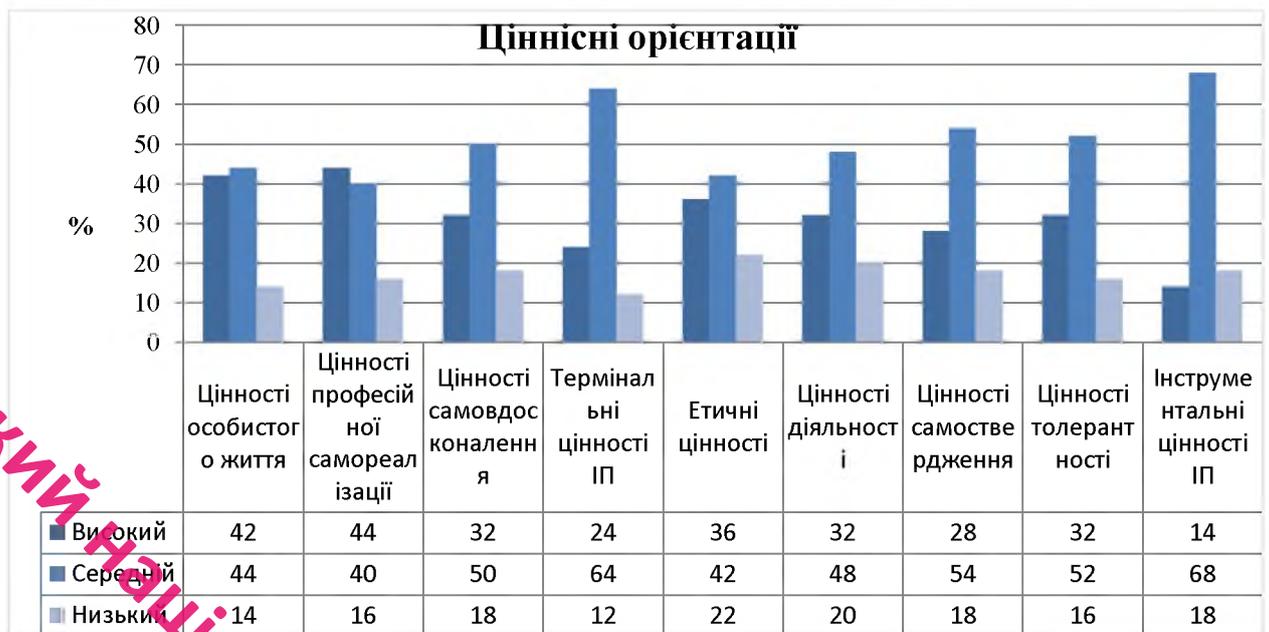

Рис. 2.1. Результати діагностування за методикою №1 (%)

За методикою ціннісних орієнтацій Рокича отримані наступні результати: за термінальними цінностями найвищі показники демонструють цінності професійної самореалізації (44% високий рівень), що свідчить про прагнення студентів до кар'єрного зростання та творчої діяльності. Цінності особистого життя мають високий рівень у 42% респондентів, що вказує на важливість гармонійних стосунків, здоров'я та сімейного благополуччя для сучасної молоді. Найнижчі показники у цінностей самовдосконалення (32% високий рівень), що може свідчити про недостатню орієнтацію на духовний розвиток та альтруїстичні цінності.

Результати щодо інструментальних цінностей етичні цінності мають високий рівень лише у 36% студентів, що вказує на недостатню сформованість моральних принципів у частини досліджуваних. Цінності толерантності демонструють подібні показники (32% високий рівень), що свідчить про потребу розвитку відкритості та прийняття інших. Найнижчі показники у цінностей самоствердження (28%), що може вказувати на проблеми з формуванням особистісної автономії та впевненості. Інтегральні показники термінальних цінностей демонструють переважання середнього рівня (64%), що свідчить про помірну сформованість життєвих цілей у більшості студентів. Лише 24% мають

високий рівень, що вказує на недостатню чіткість життєвих орієнтирів у значної частини студентів. Інтегральні показники інструментальних цінностей показують ще нижчі результати: лише 14% студентів демонструють високий рівень, тоді як 68% мають середній рівень, тобто студенти краще усвідомлюють важливість життєвих цілей, ніж засобів їх досягнення, особливо етичних принципів поведінки

Результати визначення рівня розвитку емоційного інтелекту студентів як основи для моральної саморегуляції та етичної комунікації за методикою №2 – *Тест емоційного інтелекту (опитувальник EQ Н. Холла)* представлені в таблиці 2.3 та на рис. 2.2.

Таблиця 2.3

Результати діагностування за методикою №2 Тест емоційного інтелекту (Н. Холла) (кількість респондентів n=50)

Шкали	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	К-ть учасників	%	К-ть учасників	%	К-ть учасників	%
Інтегративний	11	22%	28	56%	11	22%
Парціальний	27	54%	15	30%	8	16%

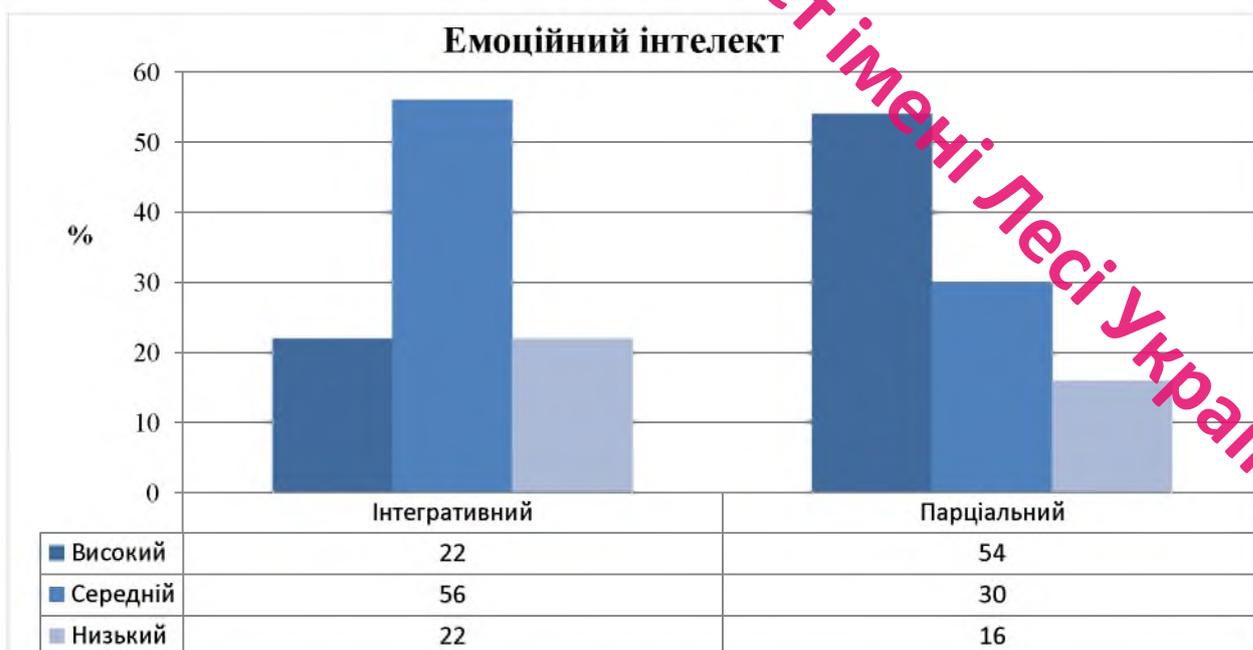

Рис. 2.2. Результати діагностування за методикою №2 (%)

Згідно з узагальненими даними діагностики за методикою №3 Н. Холла інтегративний рівень емоційного інтелекту має середній рівень у 56% респондентів, високий та низький рівні – по 22% кожен. Тобто більшість респондентів мають достатній рівень загального емоційного інтелекту, хоча майже чверть демонструє низький рівень, що може негативно впливати на їх здатність керувати емоціями та будувати гармонійні стосунки.

Парціальний рівень емоційного інтелекту, який відображає розвиток окремих компонентів, має високий рівень у 54% респондентів, середній у 30% та низький у 16%, що є достатньо позитивним показником, який вказує на те, що понад половину досліджуваних мають добре розвинені окремі компоненти емоційного інтелекту, такі як емоційна обізнаність, управління емоціями, самомотивація, емпатія та розпізнавання емоцій інших.

Різниця між інтегративним та парціальним рівнями свідчить про те, що хоча окремі компоненти емоційного інтелекту у більшості респондентів досить розвинені, вони не завжди ефективно інтегруються в цілісну систему емоційного розвитку, що є характерним для студентського віку з умовою в тому числі значного впливу стресових факторів сучасності.

Результати визначення рівня здатності до конструктивної взаємодії на основі моральних принципів за методикою №3 – *Методика діагностики комунікативного контролю (М. Шнайдер)* представлені в таблиці 2.4 та на рис. 2.3.

Таблиця 2.4

Результати діагностування за методикою №3 Методика діагностики комунікативного контролю (М. Шнайдер) (кількість респондентів n=50)

Шкали	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	К-ть учасників	%	К-ть учасників	%	К-ть учасників	%
Комунікативний контроль	12	24%	23	46%	15	30%

Рис. 2.3. Результати діагностування за методикою №3 (%)

Результати за методикою Шнайдера показують переважання середнього рівня комунікативного контролю (42%), що свідчить про помірну здатність студентів з вибірки адаптуватися до різних комунікативних ситуацій. Проте низький відсоток високого рівня (14%) вказує на недостатню гнучкість у спілкуванні та труднощі з етичною комунікацією. Значна частка з низьким рівнем (24%) може бути пов'язана з недостатнім досвідом різноманітних соціальних контактів, навичок конструктивного діалогу та етичної взаємодії в професійному середовищі.

Результати визначення рівня морально-етичних знань студентів та їх досвіду морально відповідальної поведінки за методикою №4 Анкета дослідження сформованості моральної поведінки та знань представлені в таблиці 2.5 та на рис. 2.4.

Таблиця 2.5

Результати діагностування за методикою №4 Анкета дослідження сформованості моральної поведінки та знань (кількість респондентів n=50)

Шкали	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	К-ть учасників	%	К-ть учасників	%	К-ть учасників	%
Сформованість моральної культури та знань моральних норм	8	16%	23	46%	19	38%

Рис. 2.4. Результати діагностування за методикою №4 (%)

Результати за розробленою авторською анкетною демонструють найнижчі показники серед усіх методик: лише 16% студентів мають високий рівень сформованості моральної культури, тоді як 38% демонструють низький рівень. Такі дані вказують на суттєвий розрив між теоретичними знаннями та практичним застосуванням моральних принципів. Середній рівень у 46% респондентів свідчить про наявність базових моральних уявлень, але недостатню мотивацію до активної морально відповідальної поведінки. Такі результати підкреслюють необхідність посилення практичного компонента морального виховання у закладах вищої освіти.

Результати за всіма методиками діагностування показують, що найвищі показники отримані у ціннісній сфері (тобто у студентів наявне усвідомлення їх важливості), однак найнижчі показники виявлені у практичній поведінці, що відповідає психологічним закономірностям формування моральної культури у студентському віці.

З метою встановлення кореляційних взаємозв'язків між вимірюваними параметрами був здійснений кореляційний аналіз за допомогою кореляційного критерію Пірсона. Результати представлені у таблицях 2.6-2.8 та у таблиці Д.3. Додатку Д розташована матриця з результатами з програмного забезпечення SPSS 27.0 для Windows.

Таблиця 2.6

Кореляційні зв'язки за шкалами методики №1 (Рокич) та №2 (EQ Холла)

Методика №2	Методика №1 – Ціннісні орієнтації						
	ЦОЖ	ЦПС	ЦС	ЕЦ	ЦД	ЦСТ	ЦТ
Емоційний інтелект							
Інтегративний рівень	0,397*	0,370*	0,624*	0,726*	0,456*	0,443*	0,374*
Парціальний рівень	0,029	0,308*	0,494*	0,492*	0,382*	0,454*	0,351*

Критичне значення 0,3 при $p \leq 0,05$

Примітка: ЦОЖ – цінності особистого життя, ЦПС – цінності професійної самореалізації, ЦС – цінності самовдосконалення, ЕЦ – етичні цінності, ЦД – цінності діяльності, ЦСТ – цінності самоствердження, ЦТ – цінності толерантності.

За шкалами методик №1 та №2 (таблиця 2.6) виявлено сильні позитивні кореляції між етичними цінностями та інтегративним рівнем емоційного інтелекту ($r=0,726$), що свідчить про взаємозв'язок моральних орієнтацій та здатності до емоційної саморегуляції. Значущі кореляції з цінностями самовдосконалення ($r=0,624$) підтверджують зв'язок духовного розвитку з емоційною компетентністю.

Таблиця 2.7

Кореляційні зв'язки за шкалами методики №2 (EQ Холла), №3 (Шнайдер) та №4 Анкета дослідження моральної поведінки та знань моральних норм

Методика №3	Методика №4 Моральна поведінка та знання	Методика №2 Емоційний інтелект	
		Інтегративний	Парціальний
Комунікативний контроль	0,640*	0,564*	0,454*

Критичне значення 0,3 при $p \leq 0,05$

За шкалами методик №2, №3 та №4 (таблиця 2.7) виявлено сильні позитивні кореляції за шкалою комунікативного контролю та моральної поведінки ($r=0,784$), а також помірні між емоційним інтелектом та комунікативним контролем ($r=0,564$ для інтегративного рівня та 0,454 для парціального), тобто студенти з вищим рівнем знань та емоційного інтелекту краще регулюють свою комунікативну поведінку та здатні до спілкування за етичними нормами та моральними стандартами.

Таблиця 2.8

Кореляційні зв'язки за шкалами методики №1 (Рокич) та методики №4 (Анкета)

Методика №4	Методика №1 Ціннісні орієнтації						
	ЦОЖ	ЦПС	ЦС	ЕЦ	ЦД	ЦСТ	ЦТ
Сформованість моральної культури (моральні знання і поведінка)	0,398*	0,314*	0,495*	0,725*	0,342*	0,480*	0,463*
Критичне значення 0,3 при $p \leq 0,05$							

За шкалами методик №1 та №4 (таблиця 2.8) найсильніші кореляції виявлено між етичними цінностями та сформованістю моральної культури ($r=0,725$), що підтверджує важливість ціннісних орієнтацій для практичного втілення моральних принципів. Значущі зв'язки для нашого дослідження виявлені за цінностями самовдосконалення ($r=0,495$) та толерантності ($r=0,463$) свідчать про комплексний характер моральної культури.

Основні виявлені на констатувальному етапі тенденції за стандартизованими методиками свідчать про неоднорідність розвитку різних компонентів моральної культури студентської молоді. За методикою Рокича виявлено домінування цінностей професійної самореалізації над духовними цінностями. Методика емоційного інтелекту показала характерну для студентського віку фрагментарність емоційного розвитку, тобто розвиненість окремих компонентів при недостатній їх інтеграції у життєвий досвід. Результати діагностики комунікативного контролю вказують на труднощі студентів у сфері етичного спілкування, що може бути пов'язано як з віковими особливостями юнацтва, так і з обмеженістю соціальних взаємодій в умовах дистанційного навчання.

Результати авторської анкети показали найбільш проблемну картину – це суттєвий розрив між теоретичними знаннями моральних норм та їх практичним втіленням у поведінці. Лише 16% студентів виявили високий рівень сформованості моральної культури, тоді як 38% продемонстрували низький рівень. Такі отримані результати підтверджують гіпотезу про те, що

усвідомлення моральних принципів не автоматично перетворюється у морально відповідальну поведінку, особливо в умовах сучасних соціальних викликів та трансформації традиційних ціннісних систем.

Найсильніші зв'язки виявлено між етичними цінностями та практичною сформованістю моральної культури ($r=0,725$), що підкреслює важливу роль ціннісних орієнтацій у формуванні морально відповідальної поведінки. Значущі кореляції між емоційним інтелектом та комунікативним контролем ($r=0,564$), а також між комунікативним контролем та знаннями щодо моральної поведінки ($r=0,640$) свідчать про важливість для студентів вибірки дослідження емоційної компетентності. Гіпотези дослідження підтвердилися: рівень сформованості моральної культури студентської молоді дійсно характеризується неоднорідністю за різними критеріями з переважанням емоційно-ціннісного компонента; встановлено значущі взаємозв'язки між різними критеріями моральної культури, що підтверджує її комплексний характер.

Отже, проведене емпіричне дослідження виявило особливості формування моральної культури сучасної студентської молоді, що характеризується дисбалансом між ціннісно-сисловою та практично-поведінковою сферами, фрагментарністю емоційного розвитку та недостатньою сформованістю навичок етичної комунікації, що актуалізує необхідність розробки комплексних психолого-педагогічних програм морального виховання у закладах вищої освіти з наголосом на практичному застосуванні моральних принципів.

2.2. Аналіз змістово-процесуального забезпечення формування моральної культури студентської молоді

Результати проведеного емпіричного дослідження виявили специфічні особливості сформованості моральної культури сучасної студентської молоді, що обумовлюють необхідність розробки цілеспрямованої програми психолого-педагогічного впливу. Діагностика показала, що лише 24% студентів демонструють високий рівень термінальних цінностей при ще нижчих

показниках інструментальних цінностей (14%), що свідчить про недостатню сформованість моральних принципів як засобів досягнення життєвих цілей. Особливо проблемною виявилася сфера практичного втілення моральних знань: лише 16% респондентів продемонстрували високий рівень сформованості моральної культури за авторською анкетною, тоді як 38% виявили низький рівень. Водночас 54% студентів мають високий парціальний рівень емоційного інтелекту при значно нижчому інтегративному рівні (22%), що вказує на потенціал для розвитку морально-регулятивних здібностей. Недостатній рівень комунікативного контролю (лише 24% високого рівня) підкреслює необхідність цілеспрямованої роботи з формування навичок етичної взаємодії.

Розробка тренінгової програми формування моральної культури студентської молоді базується на теоретичних засадах, викладених у працях І. Беха [2], В. Сухомлинського [43; 42], Г. Васяновича [8], які обґрунтовують системний підхід до морального виховання особистості. Особливу увагу приділено концепціям морального розвитку та ціннісно-сміслового становлення студентів, представленим у дослідженнях В. Петляєвої [31], К. Неборак [27], В. Дуб [18], що підкреслюють важливість інтеграції когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів у процесі формування моральної культури. Структурно-функціональний підхід, розроблений на основі критеріїв та показників, визначених у пункті 1.3 даного дослідження, дозволив створити комплексну програму спрямовану на розвиток усіх компонентів моральної культури особистості студентського віку.

Тренінгова програма «Моральні орієнтири – формування культури особистості сучасного студента»

Мета програми: формування гармонійної моральної культури студентської молоді через розвиток морально-етичних знань, ціннісних орієнтацій, навичок етичної комунікації та морально відповідальної поведінки, що сприятиме цілісному особистісному розвитку майбутніх фахівців.

Основні завдання тренінгової програми:

1. Розвиток когнітивного компонента моральної культури – формування системи морально-етичних знань, здатності до морального аналізу та етичної рефлексії.

2. Формування емоційно-ціннісного компонента, тобто усвідомлення власної ієрархії моральних цінностей, розвиток моральних почуттів та етичних переконань.

3. Розвиток поведінково-діяльнісного компонента полягає у формуванні навичок морально відповідальної поведінки та досвіду участі у соціально значущій діяльності.

4. Формування рефлексивно-регулятивного компонента зумовлює підходи до розвитку здатності до моральної саморегуляції, самоконтролю та морального самовдосконалення.

5. Розвиток комунікативного компонента враховує формування навичок етичної комунікації, конструктивної взаємодії та толерантного спілкування.

Для реалізації програми було використано сучасні цифрові платформи: Google Slides для презентацій концептуальних основ моральної культури, Google Docs для індивідуальної роботи з морально-етичними кейсами, Google Forms для опитувань на етапі рефлексії, платформа Zoom для групових дискусій та інтерактивних вправ, месенджери для обміну особистими роздумами про моральні аспекти запропонованих до розгляду питань.

Тренінг №1. «Моральні цінності та життєві орієнтири»

(тривалість 2 години)

Мета тренінгу – розвиток емоційно-ціннісного та когнітивного компонентів моральної культури, усвідомлення власної системи моральних цінностей та їх ролі у формуванні життєвих орієнтирів.

1. Підготовчо-мотиваційний етап (20 хвилин).

Презентація «Мораль і цінності у житті сучасної людини»

Заняття розпочинається з перегляду інтерактивної презентації у Google Slides, яка розкриває сутність моральної культури як інтегративної якості особистості та демонструє взаємозв'язок між моральними цінностями та

прийняттям життєвих рiшень. Особливу увагу придiлено специфiцi морального розвитку у студентському вiцi, коли вiдбувається активне формування свiтогляду та цiннiсних орієнтацiй.

Пiсля презентацiї проводиться груповий мозковий штурм у Zoom на тему «Якi моральнi якостi найважлившi для сучасного фахiвця?», де студенти вiльно висловлюють свої думки, а ведучий фiксує їх на вiртуальнiй дощцi. Етап завершується знайомством з електронним робочим зошитом «Мiй моральний комiас» у Google Docs, який стане основним iнструментом для iндивiдуальної роботи протягом усiєї програми.

2. Основний етап (80 хвилин).

Вправа «Ієрархія моральних цінностей»

Робота в процесі застосування вправи передбачає роботу студентів в малих групах та парах з ранжування 15 ключових моральних цінностей за їх особистою значущістю.

Учасники отримують список, що включає наступні цінності: чесність, справедливість, вiдповiдальнiсть, сiм'я, милосердя, доброта, мужнiсть, скромнiсть, вiрнiсть та мудрiсть. Кожен студент самостiйно розташовує цi цiнностi вiд найважлившої до найменш значущої, пiсля чого створює вiзуальну «Пiрамiду цiнностей» з детальним обґрунтуванням вибору п'яти прiоритетних цiнностей.

Важливим компонентом цiєї частини є робота в парах, де студенти обмiнюютьсiя досвiдом формування власних моральних переконань, обговорюють вплив сiм'ї, освiтнього середовища та друзiв на їх цiннiснi орієнтацiї.

Вправа «Цінності у дії»

Робота зосереджена на практичному застосуванні моральних цінностей через аналіз реальних життєвих ситуацій. Кожний учасник через Google Docs отримує 2-3 кейси з етичними дилемами, які моделюють типові ситуації морального вибору: конфлікт між особистими інтересами та моральними принципами, проблеми академічної доброчесності, етичні дилеми майбутньої

професійної діяльності. Студенти формулюють морально обґрунтовані рішення з обов'язковим посиланням на свої пріоритетні цінності та аргументують вибір конкретної поведінкової стратегії.

Завершується ця частина презентацією рішень в малих групах по 4-5 осіб, де відбувається жвава дискусія різних підходів до розв'язання моральних дилем та обмін аргументами на користь тих чи інших етичних позицій.

3. Етап рефлексії (20 хвилин).

Завершальний етап першого заняття присвячений рефлексії набутого на занятті досвіду та планування подальших дій. Студенти заповнюють спеціальну рефлексивну анкету у Google Forms «Мої відкриття про власні моральні цінності», яка допомагає систематизувати усвідомлені інсайти та зафіксувати зміни у розумінні власної моральної сфери. Завданням стає створення персонального лаконічного формулювання 3-5 основних принципів, якими студент планує керуватися у своєму житті.

Домашнє завдання – плануванням дій на найближчий тиждень для втілення пріоритетних цінностей у повсякденне життя, що забезпечує перехід від теоретичного усвідомлення до практичної реалізації моральних принципів.

Тренінг №2. «Етична комунікація та міжособистісна взаємодія»

(тривалість 2 години)

Мета тренінгу – розвиток комунікативного компонента моральної культури, формування навичок етичного спілкування, конструктивного розв'язання конфліктів та толерантної взаємодії.

1. Підготовчий етап (15 хвилин). Теоретичний блок.

Презентація «Етика спілкування: принципи та техніки».

Презентація знайомить студентів з основами етичної комунікації, включаючи принципи активного слухання, розвиток емпатії, техніки асертивної поведінки та культуру конструктивного діалогу. Особлива увага приділяється актуальним результатам емпіричного дослідження, які показали, що лише 24% студентів демонструють високий рівень комунікативного контролю, що

підкреслює важливість цілеспрямованого розвитку навичок етичного спілкування.

Для діагностики поточного рівня комунікативних навичок студенти проходять експрес-оцінювання стилів комунікативної поведінки через Google Forms, результати якого стануть основою для індивідуального планування розвитку на подальших етапах заняття.

2. Основний етап (90 хвилин).

Вправа «Техніки етичного спілкування»

Така вправа має виражено практичний характер та включає інтенсивний практикум з технік активного слухання. Студенти працюють у парах, виконуючи вправи «Слухаю і розумію», де один учасник розповідає про особисто значущу ситуацію, а інший практикує техніки емпатійного слухання, перефразування почуттів та постановки уточнювальних запитань.

Тренінг асертивної поведінки «Я-висловлювання»

Така вправа зумовлює детальний розгляд відмінностей між агресивністю, пасивністю та асертивністю – студенти освоюють формули для конструктивного вираження своїх потреб та почуттів. Практична частина такої тренінгової вправи включає рольові ігри з відпрацювання навичок етичного реагування на критику, коректного висловлення незгоди та надання конструктивного зворотного зв'язку.

Вправа «Вирішення моральних конфліктів»

Така вправа зосереджена на розвитку навичок медіації та конструктивного розв'язання етичних суперечностей. Студенти аналізують типові конфліктні ситуації, характерні для студентського середовища: випадки академічної недоброчесності одногрупників, проблеми нерівномірного розподілу роботи у командних проєктах, ситуації дискримінаційних висловлювань або поведінки. Практична робота відбувається в малих групах по 3 студенти зі зміною ролей, де кожен студент послідовно виступає у ролі сторін конфлікту та медіатора. Особлива увага приділяється освоєнню техніки, яка передбачає пошук етично

прийнятних рішень, що враховують інтереси всіх сторін конфлікту та сприяють збереженню гідності кожного учасника.

3. Етап рефлексії (15 хвилин).

Такий етап заняття присвячений індивідуальному аналізу власних комунікативних сильних сторін, що потребують розвитку. Студенти проводять самооцінку освоєних навичок та формулюють персональні «Етичні правила спілкування», які стануть орієнтиром для їх повсякденної комунікативної практики.

Домашнє завдання – конкретне планування застосування освоєних технік у реальних ситуаціях взаємодії з одногрупниками, викладачами та іншими людьми у найближчому майбутньому.

Тренінг №5 «Моральна відповідальність та громадянська позиція» (тривалість 2 години)

Мета тренінгу – розвиток поведінково-діяльнісного та рефлексивно-регулятивного компонентів моральної культури, формування усвідомленої громадянської позиції та готовності до морально відповідальних вчинків.

1. Підготовчий етап (20 хвилин). Теоретичний блок.

Презентації «Моральна відповідальність особистості», яка розкриває багаторівневу структуру відповідальності, включаючи особистісний, професійний та соціальний рівні. Детально аналізується діалектичний зв'язок між правами та обов'язками особистості, а також принципи етики громадянської участі у суспільному житті.

Особливу актуальність презентації надають результати проведеного дослідження, які показали, що значна частина студентів демонструють низький рівень практичного втілення моральних знань у поведінку, що підкреслює нагальність формування активної морально-відповідальної позиції.

2. Основний етап (80 хвилин).

Вправа «Від особистої до соціальної відповідальності»

Така вправа включає індивідуальну роботу з створення персональної «Карти відповідальності», де студенти систематично визначають сфери своєї

особистої відповідальності: навчальна діяльність, міжособистісні стосунки, здоров'я, майбутня професійна кар'єра та участь у суспільному житті. Кожний учасник аналізує свій особистий досвід морально відповідальних вчинків, їх мотивацію та наслідки для власного розвитку та оточення.

Групова дискусія «Межі особистої відповідальності»

Студенти колективно досліджують філософське питання: Де закінчується сфера індивідуальної відповідальності і починається відповідальність інших людей та суспільних інститутів?

Метод проектів «Проекти соціальної дії»

Така спільна робота має виражено практичну спрямованість і починається з мозкового штурму соціальних проблем, які найбільше хвилюють сучасних студентів: екологічні виклики, питання соціальної справедливості, проблеми освітньої системи, підтримка вразливих груп населення тощо.

Студенти об'єднуються у творчі команди по 4-5 осіб для розробки реалістичного мінімального проекту соціальної дії, який може включати волонтерську діяльність, інформаційну кампанію, благодійну акцію або екологічну ініціативу. Кожна команда детально продумує етичну значущість свого проекту, його практичну реалізованість та потенційний вплив на розв'язання обраної соціальної проблеми. Етап завершується презентацією проектів з конструктивним обговоренням їх сильних сторін та можливостей для вдосконалення.

3. Етап рефлексії (20 хвилин).

Завершальний етап заняття зосереджений на індивідуальному плануванні конкретних кроків особистого внеску у розв'язання актуальних соціальних проблем. Кожний студент формулює реалістичний план дій, який може бути реалізований у найближчі місяці та відповідає його особистим можливостям і ціннісним орієнтаціям. Важливим компонентом цього етапу стає створення персонального «Плану морального саморозвитку» на найближчі три місяці, який включає конкретні цілі, заходи та критерії оцінки прогресу.

Тренінги завершуються церемонією взаємних зобов'язань, де студенти публічно висловлюють готовність підтримувати один одного у реалізації моральних намірів та створюють неформальну мережу взаємної підтримки морального розвитку.

Отже, запропонована тренінгова програма виступає системним засобом формування моральної культури студентської молоді, забезпечуючи цілеспрямований розвиток усіх її структурних компонентів. Урахування виявлених в емпіричному дослідженні особливостей моральної сфери студентів, використання інтерактивних методів навчання та сучасних цифрових технологій сприяють активному залученню учасників до процесу морального самовизначення та розвитку моральної культури, необхідної для успішної самореалізації майбутніх фахівців у професійній діяльності та суспільному житті.

2.3. Організаційно-педагогічні умови формування моральної культури студентської молоді

Ефективність реалізації тренінгової програми формування моральної культури студентської молоді значною мірою залежить від створення відповідних організаційно-педагогічних умов, що забезпечують оптимальне середовище для морального розвитку особистості.

Базуючись на результатах проведеного емпіричного дослідження та теоретичному аналізі праць сучасних українських науковців М. Шипко [50], А. Іващенко [21], К. Латишевської [24], В. Петляєвої [32], Р. Вдовиченко [11], Н. Олексієнко [29], С. Гурова [13], В. Лаппо [22], О. Слободянов [39], Л. Хоружа [29] та інших проблеми морального виховання у студентському віці можна виокремити комплекс організаційно-педагогічних умов, що сприятимуть ефективному формуванню моральної культури сучасної студентської молоді.

Під організаційно-педагогічними умовами розуміємо сукупність взаємопов'язаних заходів освітнього процесу, які створюються з метою

досягнення конкретної психолого-педагогічної мети формування моральної культури студентів:

1. Першою умовою визначаємо створення морально-розвивального освітнього середовища. Реалізація такої умови потребує цілеспрямованого створення в межах освітнього закладу вищої школи розвивального освітнього середовища, яке має стимулювати розвиток усіх компонентів моральної культури особистості. На думку І. Беха, «лише організований виховний вплив може забезпечити високий рівень духовно-морального розвитку особистості» [2, с. 40]. Морально-розвивальне освітнє середовище має характеризуватися атмосферою взаємоповаги, довіри та відкритості, де студенти мають можливість вільно висловлювати свої думки, обговорювати моральні дилеми та отримувати підтримку у процесі морального самовизначення.

Створення такого середовища передбачає інтеграцію морально-етичного компонента у зміст всіх навчальних дисциплін, а не тільки у спеціалізовані курси з етики чи філософії. Викладачі мають демонструвати еталонні моральні стандарти у власній поведінці, виступаючи взірцем етичної поведінки для студентів. Важливим компонентом є організація регулярних дискусій з актуальних морально-етичних проблем суспільності, що дозволяє студентам розвивати навички морального аналізу та критичного мислення. Освітнє середовище має забезпечувати можливості для практичного застосування моральних принципів через участь у волонтерських проєктах, благодійних акціях та інших формах соціально значущої діяльності.

Для ефективного впровадження розробленої програми рекомендується проводити тренінги у приміщенні, де можлива мобільна перестановка меблів для групової роботи. Оптимальний розмір групи 12-15 осіб, що забезпечує достатню інтимність для особистісного розкриття та водночас достатню різноманітність групової динаміки. Рекомендується інтегрувати програму в освітній процес як частину психологічного супроводу студентів, включивши її в розклад як факультативні заняття або як компонент роботи психологічної служби університету. Важливо забезпечити регулярність зустрічей - оптимальна частота

1 раз на тиждень, що дозволяє підтримувати безперервність процесу без перевантаження студентів.

2. Другою умовою визначаємо забезпечення індивідуального та диференційованого підходів до морального розвитку. Результати емпіричного дослідження засвідчили значну неоднорідність рівнів сформованості різних компонентів моральної культури студентів, що обумовлює необхідність реалізації індивідуального та диференційованого підходів, який враховує особливості морального розвитку кожного студента та забезпечує персоналізовані траєкторії формування моральної культури.

В. Пестяєва наголошує, що становлення моральної культури студентства відбувається ефективно лише за умови цілісної педагогічної організації життєдіяльності особистості в єдності діяльнісного, комунікативного та ціннісно-орієнтаційного аспектів з урахуванням індивідуально-вікових характеристик, відповідно до загальнолюдських моральних стандартів. Результатом такого інтегративного впливу виступає формування морально цілісної особистості, що характеризується гармонійною єдністю моральної свідомості, почуттів, волі, навичок та поведінки [32, с. 155].

Розроблені в межах цієї роботи тренінги мають базову структуру, проте рекомендується гнучкість в адаптації до потреб конкретної групи. До початку програми доцільно провести розширену діагностику для виявлення специфічних потреб учасників. За результатами можна змінювати акценти окремих тренінгів або вводити додаткові модулі. Особливої уваги потребують студенти з критично низькими рівнями мотивації. Для таких учасників рекомендується паралельна індивідуальна робота з психологом, яка доповнюватиме групову.

Реалізація цієї умови передбачає проведення початкової діагностики рівня сформованості моральної культури студентів з використанням валідного діагностичного інструментарію, подібного до застосованого у даному дослідженні. На основі результатів діагностики формуються диференційовані групи студентів з урахуванням їх актуального рівня морального розвитку та індивідуальних особливостей. Для студентів з низьким рівнем моральної

культури розробляються додаткові програми підтримки, що включають індивідуальні консультації, психолого-педагогічний супровід та спеціальні тренінгові модулі. Студенти з високим рівнем залучаються до ролі наставників та лідерів морального розвитку у студентському середовищі.

3. Третя умова передбачає заходи щодо інтеграції традиційних та інноваційних методів морального виховання. Сучасне покоління студентів характеризується специфічними особливостями сприйняття інформації та комунікації, що обумовлює необхідність поєднання перевірених часом традиційних методів морального виховання з інноваційними технологіями та підходами. Традиційні методи, такі як бесіда на теми моралі, культури та етичних норм, аналіз моральних дилем, приклад позитивних моральних взірців тощо. Водночас інноваційні методи, включаючи інтерактивні тренінги, рольові ігри, кейс-технології та цифрові платформи, дозволяють активізувати емоційно-вольову сферу студентів та забезпечити практичне засвоєння моральних навичок.

Особливого значення набуває використання цифрових технологій для організації процесу морального виховання. Як показала розроблена тренінгова програма, ефективними є Google-сервіси для спільної роботи, онлайн-платформи для проведення дискусій, мобільні додатки для рефлексії та самоконтролю морального розвитку. Розроблена в межах цього дослідження програма адаптована для проведення як в очному, так і в онлайн-форматі. Для дистанційної роботи потрібні додаткові технічні засоби: інтерактивні дошки (Miro, Padlet), платформи для групової роботи (Zoom з функцією breakout rooms), спеціалізовані додатки для інтерактивних вправ. Змішаний формат може поєднувати очні зустрічі для особливо важливих занять (таких як перший і останній тренінг) з онлайн-сесіями для психологічної підтримки. Незалежно від формату, важливо підтримувати особистісний контакт і довіру між учасниками.

4. Забезпечення системності та послідовності морального виховання. Формування моральної культури як інтегративної якості особистості потребує системного та послідовного підходу, що охоплює весь період навчання у закладі

вищої освіти. Як зазначають С. Романюк та О. Костащук, ефективність виховання моральної культури забезпечується принципами системності та послідовності, цілісності освітньої та виховної діяльності [37, с. 318]. На думку авторів процес морального виховання не може обмежуватися окремими заходами чи дисциплінами, а має бути інтегрований загально в систему професійної підготовки майбутніх фахівців.

Системність передбачає координацію зусиль усіх суб'єктів освітнього процесу: викладачів, кураторів, психологів, адміністрації у напрямі формування моральної культури студентів. Послідовність означає поетапне ускладнення завдань морального розвитку відповідно до вікових особливостей та рівня професійної підготовки студентів. На початкових курсах акцент робиться на формуванні базових моральних уявлень та навичок етичної комунікації, тоді як на старших курсах увага зосереджується на інтеграції моральних принципів у професійну діяльність та формуванні громадянської позиції.

5. Розвиток суб'єктної позиції, тобто стійкої мотивації студентів в процесі морального самовиховання. Вважаємо, що ефективне формування моральної культури неможливе без активної позиції самих студентів як суб'єктів власного морального розвитку. Як підкреслює А. Івашенко, саморозвиток є обов'язковою умовою морального становлення особистості, а рефлексія виступає основним психологічним механізмом, що спонукає людину до самопізнання, самоусвідомлення та самозміни [21, с. 179]. Розвиток суб'єктної позиції передбачає формування у студентів здатності до морального самоаналізу, критичної оцінки власних вчинків та усвідомленого прагнення до морального самовдосконалення.

Реалізація цієї умови включає навчання студентів техніках морального самоаналізу та рефлексії, створення умов для самостійного морального вибору та відповідальності за його наслідки, заохочення ініціативи студентів у організації заходів морально-етичного спрямування. Окрім безпосередньої тренінгової роботи, рекомендується створити систему довгострокової підтримки мотивації студентів, що може включати: щотижневі онлайн-зустрічі випускників

програми для взаємної підтримки; створення чат-групи або форуму для обміну досвідом між учасниками; організацію тематичних заходів (лекції, воркшопи) для поглиблення окремих аспектів; розробку мобільного додатку з нагадуваннями про практики та доступом до ресурсів програми..

6. Забезпечення професійної компетентності педагогічних працівників у сфері морального виховання. Успішність реалізації програми формування моральної культури студентської молоді значною мірою залежить від рівня підготовки педагогічних працівників до здійснення морально-виховної роботи. Як зазначає К. Неборак, педагог вищої школи має демонструвати еталонні моральні та етичні стандарти, створювати можливості для усвідомлення студентами значущості моральних принципів та стимулювати їх до морально-етичного саморозвитку [27, с. 250], що потребує спеціальної підготовки викладачів до роботи з формування моральної культури студентів.

Отже, комплексна реалізація визначених організаційно-педагогічних умов створює необхідне підґрунтя для ефективного формування моральної культури студентської молоді. Взаємодія цих умов забезпечує системний підхід до морального виховання, що охоплює всі компоненти моральної культури особистості та враховує специфічні особливості сучасного студентства. Успішність впровадження цих умов потребує координованих зусиль адміністрації закладу вищої освіти, педагогічного колективу, студентської спільноти та соціальних партнерів, об'єднаних спільною метою формування морально зрілого покоління майбутніх фахівців, здатних до відповідальної професійної діяльності та активної громадянської позиції.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне та емпіричне дослідження

проблеми формування моральної культури студентської молоді. Отримані результати дослідження стали підставою для наступних висновків:

1. На основі вивчення наукової літератури за темою роботи здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до розуміння сутності моральної культури особистості, особливості формування моральної культури у студентському віці. З'ясовано, що моральна культура студентської молоді є інтегративною якістю особистості, що характеризується високим рівнем засвоєння моральних цінностей суспільства, здатністю до етичної рефлексії та саморегуляції поведінки, а також готовністю до морально відповідальної професійної діяльності. Формування моральної культури в студентському віці відбувається під впливом внутрішніх факторів: особливості моральної свідомості, індивідуально-типологічні характеристики, мотиваційно-потребова сфера, особистий моральний досвід та зовнішніх: освітнє та соціокультурне середовище, виховна система, інформаційний простір.

2. Визначено критерії, показники та рівні сформованості моральної культури студентської молоді: когнітивний (розуміння моральних понять, знання етичних норм, здатність до морального аналізу), емоційно-ціннісний (система моральних цінностей, розвиненість моральних почуттів, ціннісне ставлення до дійсності), поведінково-діяльнісний (здатність керуватися моральними принципами, досвід моральних вчинків, готовність до морально відповідальної діяльності), рефлексивно-регулятивний (моральна саморефлексія, саморегуляція поведінки, прагнення до самовдосконалення) та комунікативний (етичність спілкування, конструктивна взаємодія, толерантність). Високий рівень характеризується розумінням моральних категорій, стійкою системою цінностей, здатністю до морально відповідальних вчинків, високою рефлексією та розвиненими комунікативними навичками. Середній рівень передбачає достатнє розуміння моральних понять, помірно виражені ціннісні орієнтації та періодичну морально відповідальну поведінку. Низький рівень – поверхневим розумінням етичних норм, нестійкою системою цінностей та переважанням егоїстичних мотивів поведінки.

3. Діагностовано реальний стан сформованості моральної культури студентів. Емпіричне дослідження, проведене на вибірці 50 студентів за допомогою методик діагностики ціннісних орієнтацій М. Рокича, тесту емоційного інтелекту Н. Холла, методики комунікативного контролю М. Шнайдера та авторської анкети, виявило неоднорідність розвитку різних компонентів моральної культури. Найвищі показники зафіксовано за емоційно-ціннісним критерієм, найнижчі результати виявлено за поведінково-діяльнісним критерієм. Такі отримані результати свідчать про суттєвий розрив між теоретичними знаннями та практичним застосуванням моральних принципів. Результати кореляційного аналізу підтвердили висунуті гіпотези емпіричного дослідження. Виявлено значущі взаємозв'язки між різними критеріями моральної культури, що свідчить про її інтегративний характер. найсильніші кореляції зафіксовано між етичними цінностями та сформованістю. Підтверджено неоднорідність рівнів сформованості моральної культури за різними критеріями з переважанням емоційно-ціннісного компонента.

4. Проаналізовано зміст, форми та методи формування моральної культури студентської молоді в сучасній освітній практиці. На основі аналізу наукових праць та результатів емпіричного дослідження розроблено тренінгову програму «Моральні орієнтири – формування культури особистості сучасного студента», спрямовану на комплексний розвиток усіх компонентів моральної культури. Програма включає чотири тренінги: «Моральні цінності та життєві орієнтири» (розвиток емоційно-ціннісного та когнітивного компонентів), «Етична комунікація та міжособистісна взаємодія» (формування комунікативних навичок), «Моральна відповідальність та громадянська позиція» (розвиток поведінково-діяльнісного та рефлексивно-регулятивного компонентів) та «Інтеграція моральної культури у професійну діяльність» (синтез усіх компонентів). Програма базується на інтеграції традиційних та інноваційних методів, передбачає поетапне ускладнення завдань для усвідомлення власних моральних цінностей та їх практичної реалізації у професійній діяльності та суспільному житті.

5. Обґрунтовано та розроблено організаційно-педагогічні умови формування моральної культури студентської молоді. Визначено шість ключових умов ефективного формування моральної культури: створення морально-розвивального освітнього середовища (атмосфера взаємоповаги, інтеграція етичного компонента у навчальні дисципліни, можливості для практичного застосування моральних принципів); забезпечення індивідуального та диференційованого підходів (початкова діагностика, формування диференційованих груп, персоналізовані траєкторії розвитку); інтеграція традиційних та інноваційних методів морального виховання (поєднання перевірених методів з цифровими технологіями та інтерактивними формами роботи).

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та апробації спеціалізованих програм формування моральної культури для різних спеціальностей, дослідженні впливу сучасного цифрового середовища на моральний розвиток студентів, розробці системи моніторингу та оцінки ефективності морально-виховної роботи у закладах вищої освіти, а також адаптації розроблених підходів для роботи зі студентською молоддю в умовах дистанційного та змішаного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Особистість на виховній шкалі духовності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2020. Вип. 24(1). С. 49-70.
2. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
3. Білоус О. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів, 2015. 108 с.
4. Бліхар М.П. Духовні цінності студентської молоді в сучасному українському суспільстві: дис.. канд.. соціол. Наук. 22.00.04. Львів, 2018. 271 с.
5. Бобрицька, В. І. Аксіологічний дискурс освітньої політики в контексті сучасних суспільних викликів. *Освітня політика: філософія, теорія, практика*: монографія / за ред. В. Андрущенка, Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С. 7-18.
6. Будник О. Б. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: дис. доктор. пед. наук. Житомир, 2015. 552 с.
7. Варій М.Й. Психологія особистості: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
8. Васянович Г. Моральна культура особистості педагога в етнопедагогічному вимірі. *Збірник наукових праць. Київ–Львів–Бережани–Гомель–Кельце*, 2021. Вип. 9. Т. 1. С. 4-17.
9. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навчальний посібник. Вибрані твори: У 7 т. Т. 3. Львів: Норма, 2015. 420 с.
10. Васянович Г., Олексієнко Н. Моральна культура особистості у вимірі творчої спадщини Івана Огієнка. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 2017. № 16. С. 158-165.
11. Вдовиченко Р., Михальченко Н. Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді через компетентнісний підхід у вихованні особистості.

Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки, 2019. №2(65). С. 47-51.

12. Грицюта О. Ф. Виховання моральних цінностей у підлітків в умовах літніх таборів відпочинку: дис.. канд.. педаг. наук. 13.00.07.Київ, 2021. 268 с.

13. Гуров С.Ю. Формування духовно-моральних цінностей студентів гуманітарних спеціальностей засобами художньої літератури: автореф. докт. педаг. наук. 13.00.07. Київ, 2021. 44 с.

14. Дерев'янка С. П. Психологія емоційного інтелекту: Навчально-методичні рекомендації. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. 80 с.

15. Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холла). URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/diagnostyka-emociynogo-intelektu-n-holl> (дата звернення: 05.07.2025).

16. Діхтяренко С.Ю., Ременюк Я.А. Соціально-психологічна характеристика студентства. *Психологічний журнал*, 2024. №12. С. 36-45.

17. Дуб В. Психологічні особливості ціннісно-сміслового становлення майбутніх педагогів. *Проблеми гуманітарних наук. Серія : Психологія*, 2015. Вип. 37. С. 80-91.

18. Дуб В. Ціннісно-сміслові характеристики майбутніх педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2012. Вип. 3. С. 235-244.

19. Жданюк Л.О. Соціально-психологічні особливості студентського віку. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки*, 2017. Вип. 4-5. С. 28-40.

20. Зязюн І. Універсальність та інтегративність культури в освітньому просторі інформаційного суспільства. *Ставропільські філософські студії*, 2009. Вип. 3. С. 230-243.

21. Іващенко А.І. Професійна рефлексія як механізм саморозвитку майбутніх психологів: дис.. канд.. психол. наук. 19.00.07. Київ, 2020. 248 с.

22. Лаппо В.В. Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: автореф. дис.. докт. педаг. наук. 13.00.07. Київ, 2018. 44 с.

23. Ларін Д. І. Ціннісні орієнтації (методика М. Рокича) – Національна освітня платформа «Всеосвіта». URL: <https://vseosvita.ua/library/cinnisni-orientacii-metodika-m-rokica-24028.html> (дата звернення: 05.07.2025).

24. Латишевська К. Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (методичний аспект). *Молодь і ринок*, 2021. №7-8 (193-194). С. 135-140.

25. Мухіна Л. М. Психологічні особливості ціннісної сфери сучасної молоді. *Науковий журнал «Габітус»*, 2024. Вип. 64. С. 65-70.

26. Набокова А. Ціннісно-сміслові аспекти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти: соціально-філософський аналіз. *Українознавство*, 2025. №1(94). С. 225-235.

27. Неборак К. О. Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*, 2022. Вип. 207. С. 247-252.

28. Некіз Т.А. Психологічні детермінанти морального вибору в юнацькому віці: дис.. докт. філос.. у галузі психол. 05; 053. Київ, 2023. 293 с.

29. Олексієнко Н.О. Формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови: автореф. дис.. канд.. педаг. наук. 13.00.04. Львів, 2018. 22 с.

30. Павлик Н.В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: дис.. докт. психол. наук. 19.00.07. Київ, 2017. 536 с.

31. Петляєва В. В. Педагогічні умови формування моральної культури майбутнього вчителя іноземних мов: дис..канд. педаг. наук. 13.00.04. Київ, 2019. 261 с.

32. Петляєва В. Педагогічні умови формування моральної культури майбутнього вчителя іноземних мов в процесі професійної підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2016. № 13. С. 151-156.

33. Помиткін, Е. О. (2015). Духовний потенціал особистості: психологічна діагностика, актуалізація та розвиток : посібник. Київ: «Внутрішній світ». 144 с.
34. Продан О.О. Психологічні особливості самоусвідомлення особистості: дис..канд. психол. наук. 19.00.01. Київ, 2016. 247 с.
35. Пухно С. В, Щербак Т. І. Емоційний інтелект як складова конфліктологічної компетентності майбутніх вчителів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Психологія*, 2022. Т. 34 (73). № 5. С. 87-93.
36. Ратушинська А. Арт-педагогічний супровід професійної підготовки майбутнього вчителя. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2016. № 13. С. 116-124.
37. Романюк С., Костащук О. Виховання моральної культури як орієнтир професійного становлення майбутнього вчителя. *Проблеми освіти*, 2023. Вип. 2(99). С. 308-321.
38. Сердюк Н. М. Педагогічні умови формування конкурентоздатного майбутніх психологів у процесі фахової підготовки: дис.. канд.. педагог. наук. 13.00.04. Тернопіль, 2018. 295 с.
39. Слободянюк О.М. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів економічного профілю у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін: дис.. канд.. педаг. наук. 13.00.04. Київ, 2017. 277 с.
40. Соціальна робота з сім'ями: теорії моделі, ефективні практики: колективна монографія / За загальною редакцією В. Петровича, С. Чернети. Луцьк: ФОП Гадяк Ж.В., друк. «Волиньполіграф», 2021. 323 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/19749>
41. Сухомлинська О.В. Концептуалізація ідей про виховання моральності в сучасній Україні. *Шкільний світ*, 2016. № 8. С. 18-36.
42. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / Вибрані твори у 5 т. Т. 1. Київ : «Рад. школа», 1976. С. 55-206.
43. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Вибрані твори у 5 т. Т. 2. Київ : «Рад. шк.», 1976. С. 49-408.

44. Токарева Н.М., Шамне А.В. Основи вікової психології : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013. 283 с.

45. Тушніцький Н. І. Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): дис.. докт. філос.. 011. Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2023. 304 с.

46. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 40 с.

47. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика: навчальний. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.

48. Шевенко А. М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю: методичні рекомендації. Київ, 2016. 157 с.

49. Шибрук О.В. Самооцінка та рівень домагань у структурі Я-концепції. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. Budapest*, 2015 III (19), Issue. 38. P. 119-122.

50. Шипко М.В. Психологічні чинники розвитку етичної свідомості студентської молоді: дис.. канд.. психол. наук. 19.00.07. Харків, 2020. 263 с.

51. Юдіна Н. О. Психологічні особливості комунікативного контролю підлітків різної статі. *Молодий вчений*, 2020. № 6 (1). С. 48-51.

ДОДАТКИ ДОДАТОК А

Авторська адаптація «Методика діагностики ціннісних орієнтацій»

(М. Рокич) [49; 50; 51, с. 191-192]

Дана методика розроблена для дослідження системи ціннісних орієнтацій особистості, яка визначає змістовний бік її спрямованості, ставлення до світу, інших людей та себе самої, а також слугує основою світогляду, мотивації життєвої активності та життєвої концепції. Методика заснована на прямому ранжуванні списків цінностей і включає два класи: термінальні цінності (кінцеві цілі існування) та інструментальні цінності (засоби досягнення цілей).

Інструкція. Вам будуть запропоновані два списки тверджень, що відображають різні цінності. Ваше завдання – оцінити значимість кожної цінності особисто для вас за 7-бальною шкалою, де:

- 7 балів – надзвичайно важлива цінність;
- 6 балів – дуже важлива цінність;
- 5 балів – важлива цінність;
- 4 бали – помірно важлива цінність;
- 3 бали – не дуже важлива цінність;
- 2 бали – малозначуща цінність;
- 1 бал – зовсім не важлива цінність.

Оцінюйте твердження з двох списків окремо. Спочатку оцініть термінальні цінності (Список А), а потім інструментальні цінності (Список Б). Намагайтеся бути щирими у своїх відповідях та використовувати весь діапазон балів, щоб уникнути однакових оцінок для багатьох цінностей.

Опитувальник

Список А (термінальні цінності)

№	Цінність	1	2	3	4	5	6	7
1	Активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя)							
2	Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, досягнуті життєвим досвідом)							
3	Здоров'я (фізичне і психічне)							
4	Цікава робота							
5	Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі й мистецтві)							
6	Любов (духовна і фізична близькість із коханою людиною)							
7	Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)							
8	Наявність гарних і вірних друзів							
9	Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)							
10	Пізнання (можливість розширення освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)							
11	Продуктивне життя (максимальне використання своїх							

	можливостей, сил і здібностей)								
12	Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення)								
13	Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)								
14	Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)								
15	Щасливе сімейне життя								
16	Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, народу, людства)								
17	Творчість (можливість творчої діяльності)								
18	Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч і сумнівів)								

Список Б (інструментальні цінності)

№	Цінність	1	2	3	4	5	6	7
1	Акуратність (охайність, уміння тримати в порядку речі та справи)							
2	Вихованість (гарні манери)							
3	Високі запити (високі вимоги до життя і домагання)							
4	Життєрадісність (почуття гумору)							
5	Ретельність (дисциплінованість)							
6	Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)							
7	Непримиренність до недоліків у собі й інших							
8	Освіченість (широта знань, висока загальна культура)							
9	Відповідальність (почуття обов'язку, уміння тримати слово)							
10	Раціоналізм (уміння логічно мислити, приймати обмірковані рішення)							
11	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)							
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів							
13	Тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами)							
14	Терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати помилки)							
15	Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї)							
16	Чесність (правдивість, щирість)							
17	Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)							
18	Чуйність (дбайливість)							

Обробка результатів. Після заповнення опитувальника підраховується сума балів за кожною субшкалою відповідно до розподілу тверджень.

Розподіл термінальних цінностей за субшкалами

Субшкала	Номери тверджень	Сума балів
Цінності особистого життя	3, 5, 6, 8, 13, 15, 18	
Цінності професійної самореалізації	1, 4, 7, 9, 11, 17	
Цінності самовдосконалення	2, 10, 12, 14, 16	

Розподіл інструментальних цінностей за субшкалами

Субшкала	Номери тверджень	Сума балів
Етичні цінності	2, 9, 14, 16, 18	
Цінності діяльнісні	1, 5, 8, 10, 17	
Цінності самоствердження	3, 6, 11, 12, 13	
Цінності прийняття інших (толерантності)	4, 7, 15	

Інтерпретація результатів.

Термінальні цінності:

1. *Цінності особистого життя* (макс. 49 балів). Високий рівень (36-49 балів) свідчить про пріоритетність особистого благополуччя, гармонії у стосунках і сім'ї; середній (22-35 балів) – про помірну значущість особистого життя поряд з іншими сферами; низький (7-21 бал) – про перевагу професійної чи соціальної самореалізації над особистісними аспектами.
2. *Цінності професійної самореалізації* (макс. 42 балів). Високий рівень (31-42 бали) вказує на орієнтацію на кар'єру, соціальний статус і творчу самореалізацію; середній (19-30 балів) – на збалансоване ставлення до професійного зростання; низький (6-18 балів) – на незначну роль професійного успіху у системі цінностей.
3. *Цінності самовдосконалення* (макс. 35 балів). Високий рівень (26-35 балів) демонструє прагнення до особистісного розвитку, свободи та альтруїзму; середній (16-25 балів) – відносну важливість самовдосконалення поряд з іншими життєвими пріоритетами; низький (5-15 балів) – слабо виражену орієнтацію на саморозвиток.

Інструментальні цінності:

1. *Етичні цінності* (макс. 35 балів). Високий рівень (26-35 балів) свідчить про орієнтацію на моральні принципи, чесність та відповідальність; середній (16-25 балів) – про ситуативне значення етичних норм; низький (5-15 балів) – про низьку орієнтацію на етичні цінності у досягненні життєвих цілей.
2. *Цінності діяльнісні* (макс. 35 балів). Високий рівень (26-35 балів) характеризує орієнтацію на ефективність, раціональність та продуктивність; середній (16-25 балів) – помірну значущість ділових якостей; низький (5-15 балів) – другорядність цінностей організованості та працьовитості.
3. *Цінності самоствердження* (макс. 35 балів). Високий рівень (26-35 балів) демонструє незалежність, амбітність та вольові якості; середній (16-25 балів) – баланс між самоствердженням і соціальною адаптацією; низький (5-15 балів) – слабе прагнення до особистісної автономії.
4. *Цінності толерантності, прийняття інших* (макс. 21 балів). Високий рівень (16-21 бал) відображає толерантність та відкритість до інших людей; середній (10-15 балів) – помірну орієнтацію на міжособистісні стосунки; низький (3-9 балів) – низький рівень комунікативної відкритості та прийняття інших.

ДОДАТОК Б

Тест емоційного інтелекту (опитувальник EQ Н. Холла)

Інструкція. Нижче вам будуть надані висловлювання, які так чи інакше відображують різні сторони нашого життя. Будь ласка, оберіть із запропонованих одну відповідь, яка найбільше відповідає вашій точці зору, позначте її номер у якості відповіді поряд з номером відповідного твердження:

- 3 бали – повністю не погоджуюсь;
- 2 бали – в основному не погоджуюсь;
- 1 бал – частково не погоджуюсь;
- + 1 бал – частково погоджуюсь;
- + 2 бали – в основному погоджуюсь;
- + 3 бали – повністю погоджуюсь.

Питання:

1. Для мене як негативні, так і позитивні емоції служать джерелом знання про те, як чинити в житті.
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я повинен змінити у своєму житті.
3. Я спокійний, коли відчуваю тиск з боку.
4. Я здатний спостерігати зміну своїх почуттів.
5. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до запитів життя.
6. Коли необхідно, я можу викликати у себе широкий спектр позитивних емоцій, таких як веселощі, радість, внутрішній підйом і гумор.
7. Я стежу за тим, як я себе відчуваю.
8. Після того як щось засмутило мене, я можу легко впоратися зі своїми почуттями.
9. Я здатний вислуховувати проблеми інших людей.
10. Я не зациклюююсь на негативних емоціях.
11. Я чутливий до емоційних потреб інших.
12. Я можу діяти на інших людей заспокійливо.
13. Я можу змусити себе знову і знову встати перед обличчям перешкоди.
14. Я намагаюся підходити до життєвих проблем творчо.
15. Я адекватно реагую на настрої, спонукання і бажання інших людей.
16. Я можу легко входити в стан спокою, готовності і зосередженості.
17. Коли дозволяє час, я звертаюся до своїх негативних почуттів і розбираюся, в чому проблема.
18. Я здатний швидко заспокоїтися після несподіваного засмучення.
19. Знання моїх справжніх почуттів важливо для підтримки «хорошої форми».
20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не виражені відкрито.
21. Я можу добре розпізнавати емоції за виразом обличчя.
22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.
23. Я добре вловлюю знаки у спілкуванні, які вказують на те, в чому інші потребують.
24. Люди вважають мене добрим знавцем переживань інших.
25. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще управляють своїм життям.
26. Я здатний поліпшити настрій інших людей.
27. Зі мною можна порадитися з питань відносин між людьми.
28. Я добре налаштовуюся на емоції інших людей.
29. Я допомагаю іншим використовувати їх спонукання для досягнення особистих цілей.
30. Я можу легко відключитися від переживання неприємностей.

Ключ для діагностики

Назва шкали	№ пунктів
Емоційна обізнаність	1,2,4, 17, 19,25
Управління власними емоціями	3,7, 8, 10, 18,30
Самомотивація	5,6, 13, 14, 16, 22
Емнатія	9, 11,20,21,23,28
Розпізнавання емоцій інших людей	12, 15, 24, 26, 27, 29

Підраховування результатів: за кожною шкалою підраховується сума балів з урахуванням знаку відповіді (+ або -).

Рівні парціального емоційного інтелекту у відповідності зі знаком результатів:

Високий – 14 і більше ;

Середній – 8-13 ;

Низький – 7 і менш.

Інтегративний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючого знака визначається за такими кількісними показниками:

Високий – 70 і більше;

Середній – 40-69;

Низький – 39 і менше.

ДОДАТОК В

Методика діагностики комунікативного контролю

(М. Шнайдер)

Інструкція. Уважно прочитайте 10 тверджень методики діагностики комунікативного контролю, що описують реакції на деякі ситуації. Кожне з них оцініть як вірне або невірне для себе. Вірне – позначте позначкою «+», а невірне – позначкою «-».

Опитувальник

№	Твердження	+	-
1	Мені здається важким мистецтво наслідувати звички інших людей		
2	Я б, мабуть, міг звалити дурня, щоб привернути увагу або розважити оточуючих		
3	З мене міг би вийти непоганий актор		
4	Іншим людям іноді здається, що я переживаю щось глибше, ніж це є насправді		
5	У компанії я рідко опиняюся у центрі уваги		
6	У різних ситуаціях та у спілкуванні з різними людьми я часто веду себе зовсім по-різному		
7	Я можу відстоювати лише те, в чому я щиро переконаний		
8	Щоб досягти успіху у справах і у відносинах з людьми, я намагаюся бути таким, яким мене очікують бачити		
9	Я можу бути дружнім з людьми, яких я не виношу		
10	Я не завжди такий, яким здається		

Обробка та оцінка результатів. По одному балу нараховується відповідь «-» за 1, 5, 7 запитання та за відповідь «+» – на решту. Далі підраховується сума балів.

Відповідно досліджувані, які отримали:

- 0-3 бали демонструють низький рівень комунікативного контролю. Поведінка такої людини стійка і вона не вважає за потрібне змінюватися залежно від ситуації. Вона здатна до щирого розкриття у спілкуванні, через що деякі вважають її «незручною» у комунікації через прямолінійність;
- 4-6 балів свідчать про середній рівень комунікативного контролю. Людина з таким показником щира, але не завжди стримана в емоційних проявах. Проте вона зважає на свою поведінку в присутності оточуючих;
- 7-10 балів вказують на високий рівень комунікативного контролю. Людина з такою оцінкою легко входить у будь-яку соціальну роль, гнучко реагує на зміну ситуації, добре відчуває і може передбачати враження, яке справляє на партнерів по спілкуванню.

ДОДАТОК Г

**Анкета дослідження сформованості моральної поведінки та знань
моральних норм і понять студентської молоді**

Інструкція. Шановні студенти! Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні, присвяченому вивченню особливостей формування моральної культури студентської молоді. Ваші відповіді є анонімними та будуть використані виключно в наукових цілях. Просимо відповісти на всі запитання, обираючи найбільш відповідний для Вас варіант відповіді. Дякуємо за участь!

Питання анкети.

1. *Наскільки добре Ви розумієте зміст поняття «моральна культура особистості»?*

- а) Маю чітке і глибоке розуміння
- б) Розумію в загальних рисах
- в) Маю приблизне уявлення
- г) Не розумію зміст цього поняття

2. *Які з наведених якостей Ви вважаєте найважливішими для морально культурної людини?*

- а) Чесність, справедливість, відповідальність
- б) Толерантність, емпатія, альтруїзм
- в) Порядність, совісність, гідність
- г) Всі перелічені якості однаково важливі

3. *Як часто Ви стикаєтесь з ситуаціями морального вибору у повсякденному житті?*

- а) Дуже часто (майже щодня)
- б) Досить часто (кілька разів на тиждень)
- в) Іноді (кілька разів на місяць)
- г) Рідко або ніколи

4. *Чи берете Ви участь у волонтерській або благодійній діяльності?*

- а) Регулярно беру участь
- б) Іноді беру участь
- в) Брав(ла) участь кілька разів
- г) Ніколи не брав(ла) участь

5. *Що найбільше впливає на Ваші моральні переконання?*

- а) Сімейне виховання та традиції
- б) Освіта та навчання
- в) Особистий досвід та роздуми
- г) Вплив друзів та оточення

6. *Як Ви зазвичай поводитесь, коли стаєте свідком неетичної поведінки інших?*

- а) Активно втручаюся та намагаюся вплинути
- б) Висловлюю свою думку, але не наполягаю
- в) Зберігаю нейтралітет, але внутрішньо засуджую
- г) Не звертаю уваги на такі ситуації

7. Як Ви зазвичай поводитесь у конфліктних ситуаціях?

- а) Намагаюся знайти компроміс, враховуючи інтереси всіх сторін
- б) Відстоюю свою позицію, але поважаю думку інших
- в) Уникаю конфліктів, поступаючись заради миру
- г) Відстоюю свою позицію будь-якою ціною

8. Чи готові Ви поступитися власними інтересами заради дотримання моральних принципів?

- а) Так, завжди готовий(а)
- б) Залежить від ситуації, але частіше так
- в) Рідко готовий(а) на такі поступки
- г) Ні, власні інтереси важливіші

9. Як часто Ви аналізуєте моральні аспекти своїх вчинків?

- а) Постійно рефлексую над своїми діями
- б) Часто думаю про етичність своїх вчинків
- в) Іноді замислююся над цим
- г) Рідко звертаю на це увагу

10. Як Ви стосуетесь до людей з іншими поглядами та переконаннями?

- а) З повагою та зацікавленістю, намагаюся зрозуміти
- б) Толерантно, хоча не завжди погоджуюся
- в) Нейтрально, якщо це мене не стосується
- г) Скептично або негативно

11. Чи вважаєте Ви себе морально відповідальною людиною?

- а) Так, повністю відповідальною
- б) Скоріше так, ніж ні
- в) Частково відповідальною
- г) Ні, не вважаю себе такою

12. Як Ви оцінюєте свій рівень знань про етичні норми та принципи?

- а) Високий рівень знань
- б) Достатній рівень знань
- в) Середній рівень знань
- г) Низький рівень знань

Обробка результатів анкети: за відповіді «а» – 3 бали; за відповіді «б» – 2 бали; за відповіді «в» – 1 бал; за відповіді «г» – 0 балів

Інтерпретація результатів.

Високий рівень (27-36 балів) – розвинена моральна культура, глибоке розуміння етичних принципів, активна морально відповідальна поведінка

Середній рівень (18-26 балів) – достатнє розуміння моральних норм, ситуативна морально відповідальна поведінка

Низький рівень (0-17 балів) – поверхневе знання моральних принципів, пасивна позиція щодо морально-етичних питань

ДОДАТОК Д

Узагальнені дані діагностування респондентів

Таблиця Д.1

Результати діагностування за методикою №1

Ціннісних орієнтацій (М. Рокича)

№	Термінальні цінності				Інструментальні цінності				
	ЦОЖ	ЦПС	ЦС	ТЦ	ЕЦ	ЦД	ЦСТ	ЦТ	Щ
1	40	33	28	101	29	24	24	16	93
2	35	31	16	82	22	20	19	14	75
3	38	31	26	95	30	24	22	13	89
4	30	25	19	74	18	19	21	8	66
5	42	30	27	99	28	26	25	18	97
6	33	26	21	80	20	22	20	12	74
7	39	32	25	96	25	27	23	15	90
8	19	17	14	50	15	14	13	14	56
9	44	36	29	109	31	29	28	19	107
10	37	25	24	86	24	23	27	17	91
11	32	27	22	81	25	21	18	15	79
12	34	28	25	87	26	27	22	17	92
13	29	24	20	73	23	20	19	12	74
14	35	34	22	91	23	28	26	13	90
15	34	30	24	88	25	23	22	14	84
16	31	32	31	94	28	21	26	18	93
17	24	35	20	79	15	30	29	15	89
18	18	16	19	53	14	13	12	7	46
19	39	33	27	99	20	26	25	16	87
20	34	34	30	98	32	25	20	20	97
21	28	30	28	86	24	28	26	14	92
22	37	17	13	67	16	10	17	16	59
23	30	16	24	70	21	19	18	13	71
24	33	31	25	89	27	26	25	11	89
25	27	23	21	71	22	22	18	12	74
26	43	37	26	106	28	27	26	15	96
27	20	32	23	75	15	14	27	15	71
28	42	33	27	102	31	29	28	18	106
29	41	29	18	88	17	15	21	9	62
30	33	38	22	93	27	18	20	13	78
31	37	31	15	83	18	17	23	8	66
32	16	13	12	41	13	11	10	6	40
33	15	14	18	47	14	18	13	5	50
34	29	34	28	91	33	31	26	17	107
35	20	20	15	55	12	15	14	11	52
36	31	27	11	69	19	20	19	12	70

37	45	19	26	90	13	16	14	10	53
38	40	20	11	71	12	25	9	13	59
39	38	38	32	108	33	27	30	20	110
40	24	13	14	51	26	16	15	10	67
41	34	24	24	82	32	26	20	11	89
42	28	30	13	71	24	18	17	16	75
43	37	33	28	98	14	27	26	16	83
44	30	37	30	97	21	26	18	13	78
45	36	31	25	92	27	22	25	20	94
46	27	23	18	68	22	15	18	12	67
47	43	23	26	92	28	11	27	15	81
48	20	32	23	75	15	29	13	8	65
49	42	17	24	83	31	14	28	18	91
50	41	29	18	88	17	19	21	9	66

Примітка: ЦОЖ – цінності особистого життя, ЦПС – цінності професійної самореалізації, ЦС – цінності самовдосконалення, ТЦ – термінальні цінності; ЕЦ – етичні цінності, ЦД – цінності діяльності, ЦСТ – цінності самоствердження, ЦТ – цінності толерантності, ЦІ – інструментальні цінності.

Таблиця Д.2

Таблиця зведених емпіричних даних за методикою №2 Емоційного інтелекту (Н. Холл), №3 Комуникативного контролю (М. Шнайдер), №4 Анкета дослідження сформованості моральної поведінки та знань моральних норм і понять студентської молоді

№	Емоційний інтелект		Комуникативний контроль	Моральна поведінка та знання моральних норм
	Інтегративний рівень ЕІ	Парціальний рівень ЕІ		
1	62	15	9	21
2	48	7	2	24
3	74	18	7	24
4	59	14	10	18
5	73	18	6	20
6	48	10	6	22
7	60	15	8	28
8	27	18	5	6
9	76	12	6	30
10	48	8	10	26
11	42	10	6	21
12	55	14	5	20
13	59	14	6	21
14	42	15	3	14
15	55	14	9	32
16	70	17	6	21
17	29	18	3	9

	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
ЦС	Pearson Correlation	,405**	,579**	1	,788**	,613**	,579**	,653**	,562**	,755**	,624**	,494**	,388**	,495**
	Sig. (2-tailed)	,003	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,005	,000
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
ТЦ	Pearson Correlation	,787**	,816**	,788**	1	,618**	,624**	,751**	,633**	,819**	,565**	,316*	,213	,497**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,025	,138	,000
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
ЕЦ	Pearson Correlation	,455**	,438**	,613**	,618**	1	,420**	,595**	,627**	,843**	,726**	,492**	,491**	,725**
	Sig. (2-tailed)	,001	,001	,000	,000		,002	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
ЦД	Pearson Correlation	,272	,684**	,579**	,624**	,420**	1	,461**	,401**	,728**	,456**	,382**	,217	,342*
	Sig. (2-tailed)	,056	,000	,000	,000	,002		,001	,004	,000	,001	,006	,130	,015
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
ЦСТ	Pearson Correlation	,512**	,651**	,653**	,751**	,595**	,461**	1	,643**	,836**	,443**	,454**	,219	,480**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,001		,000	,000	,001	,001	,126	,000
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
ЦТ	Pearson Correlation	,480**	,488**	,562**	,633**	,627**	,401**	,643**	1	,794**	,374**	,351*	,175	,463**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,004	,000		,000	,007	,012	,224	,001
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
Ц	Pearson Correlation	,530**	,708**	,455**	,819**	,843**	,728**	,836**	,794**	1	,648**	,534**	,365**	,641**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,009	,000
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
Інтегративний рівень	Pearson Correlation	,397**	,370**	,624**	,565**	,726**	,456**	,443**	,374**	,648**	1	,692**	,564**	,623**
	Sig. (2-tailed)	,004	,008	,000	,000	,000	,001	,001	,007	,000		,000	,000	,000
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
Парціальний рівень	Pearson Correlation	,029	,308*	,494**	,316*	,492**	,582**	,454**	,351*	,534**	,692**	1	,454**	,337*
	Sig. (2-tailed)	,843	,030	,000	,025	,000	,006	,000	,012	,000	,000		,001	,017
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
Комунікативний контроль	Pearson Correlation	,029	,152	,388**	,213	,491**	,217	,219	,175	,365**	,564**	,454**	1	,640**
	Sig. (2-tailed)	,842	,292	,005	,138	,000	,130	,126	,224	,009	,000	,001		,000
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
Мораль на повсякденці	Pearson Correlation	,398**	,314*	,495**	,497**	,725**	,342*	,480**	,463**	,641**	,623**	,337*	,640**	1
	Sig. (2-tailed)	,004	,026	,000	,000	,000	,015	,000	,001	,000	,000	,017	,000	
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).